

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут фізичної культури
Кафедра логопедії

Тесля Наталія Дмитрівна

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА ДОПОМОГОЮ
МЕТОДУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ВІНАХІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія)

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О.В.Ласточкіна

Кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії.

«__» _____ 20__ року

Виконавець:

_____ Н.Д.Тесля

«__» _____ 20__ року

Суми – 2020

ЗМІСТ	
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	9
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.....	9
1.2. Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.....	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	24
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ВТОРИННОГО ГЕНЕЗУ.....	26
2.1. Структурно-змістові особливості діагностичної методики.....	26
2.2. Кількісно-якісний аналіз результатів вивчення стану зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку.....	33
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	39
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА КОРЕКЦІЇ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ РОЗВ'ЯЗАННЯ ВІНАХІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ.....	40
3.1. Метод розв'язання винахідницьких завдань: структура, основні форми та принципи їх використання.....	40
3.1. Структура та зміст методики розв'язання винахідницьких завдань для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.....	44

3.2. Кількісно-якісний аналіз результатів вивчення стану зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку.....	56
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗНМ	загальний недорозвиток мовлення
ЗПР	затримка психічного розвитку
ІРЦ	інклюзивно-ресурсний центр
ООП	особливі освітні потреби
ТРВЗ	теорія розв'язання винахідницьких завдань

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку є пріоритетним завданням даного періоду. Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі, воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різноманітного спілкування дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, свій образ, культурні цінності і виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про збільшення кількості дітей дошкільного віку з порушеннями усного мовлення за даними Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» 50%, що зумовлює труднощі в оволодінні програмами навчання й виховання дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти (ЗДО), у своєчасній мовленнєвій підготовці дітей до школи і формуванні мисленнєво-пізнавальної діяльності, поведінки та особистості дитини в цілому.

У дітей із загальним недорозвитком мовлення порушене формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до її звукової та смислової сторони. Водночас одним із важливих показників готовності дітей до шкільного навчання є рівень сформованості зв'язного мовлення.

Питаннями формування зв'язного мовлення займалися Є. Тихеева, А.Бородич, Ф.Сохін, Л. Виготський, А. Леонтьєв та ін.

Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) знайшла своє відображення в роботах В.Глухова, К.Крутій, Т.Філічевої, Л.Ефіменкової, Т.Ткаченко, Н. Жукової та інших дослідників.

У більшості дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ відзначаються труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення, зокрема, для їхніх висловлювань (переказ, різні види оповідань) характерні: порушення зв'язності та послідовності викладу,

сміслові пропуски, явно виражена «невмотивована» ситуативність і фрагментарність, низький рівень використання фразового мовлення.

Особливої актуальності питання розвитку зв'язного мовлення набуває у дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР), оскільки становлення зв'язного мовлення у таких дітей відбувається сповільненими темпами; характеризується своєрідними особливостями через труднощі формування розумових операцій, легкі порушення мнемічної, інтелектуальної та мовленнєвої діяльності, емоційно-вольової регуляції поведінки, самоконтролю, зниження працездатності, пам'яті, уваги, мислення, мовних функцій (Т.Власова, Т.Ілляшенко, К.Лебединська, М.Певзнер, О.Слепович та інші).

Удосконалення системи навчання дітей з затримкою психічного розвитку вимагає більш глибокого вивчення особливостей підготовки цієї категорії дітей до навчання в школі. Від того, яким буде зміст підготовки до навчання та саме як вона буде здійснюватися залежить не лише якість шкільного навчання, а й формування особистості майбутнього учня.

Усе вищезазначене зумовлює актуальність обраної нами теми магістерської роботи – **«Розвиток зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку за допомогою методу розв'язання винахідницьких завдань»**.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності застосування методу розв'язання винахідницьких завдань для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку на базі інклюзивно-ресурсного центру.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну, методичну, логопедичну літературу з проблеми дослідження.
2. Дослідити особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

3. Розробити та експериментально перевірити методику розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку за допомогою методу розв'язання винахідницьких завдань.

Об'єктом дослідження є зв'язне мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Предметом дослідження є процес розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку за допомогою теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ).

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; *емпіричні:* педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) для перевірки доцільності та ефективності експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку за допомогою теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ); *статистичні:* кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Елементи наукової новизни отриманих результатів. Нами було теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методику розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку за допомогою використання методу ТРВЗ.

Теоретичне та практичне значення дослідження: вивчено особливості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку; реалізовано процес розвитку зв'язного мовлення у дітей вищезазначеної категорії за допомогою методу розв'язання винахідницьких завдань; зазначена експериментальна методика може бути рекомендована до використання у логокорекційному процесі, що реалізується на базі інклюзивно-ресурсних центрів або спеціальних закладів дошкільної освіти для дітей затримкою психічного розвитку.

База дослідження. Дослідно-експериментальної роботи здійснювалися на базі комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Краснопільської селищної ради Сумської області. Для проведення

експерименту були обрані діти 5 - 6 річного віку з ЗПР, оскільки саме цей період дошкільного віку є сенситивним для розвитку зв'язного мовлення.

Апробацію результатів наукового дослідження здійснено у вигляді:

1. Заочної участі у VIII Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації» (2020 р., м. Суми).
2. Друку публікацій:
Ласточкіна О. В., Тесля Н. Д. Корекція зв'язного мовлення у старших дошкільників із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали VII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Суми : ФОП Цьома С.П. С.____ (прийнято до друку).

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини з проміжними та загальними висновками, списку використаної літератури (60 джерел) та 5 додатків. Основний зміст роботи викладено на 65 сторінках, що збагачено поданими у тексті діаграмами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ

ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку

Проблема незначних відхилень психічного розвитку як у закордонній, так і у вітчизняній науці стала актуальною через науково-технологічний прогрес в середині ХХ століття. У шкільній освіті у цей період ускладнювалися навчальні програми; саме тоді педагоги й психологи виявляли велику кількість дітей із труднощами в навчанні та надавали великого значення аналізу причин цієї неуспішності. Такі труднощі часто трактували, як розумову відсталість, і цих дітей спрямовували на навчання у допоміжні спеціальні школи. Однак, клінічне обстеження дітей зі слабковираженими відхиленнями психічного розвитку (із труднощами у навчанні) не констатувало характерні особливості для порушень інтелектуального розвитку [6].

Комплексне клініко-психолого-педагогічне вивчення школярів зі слабковираженими відхиленнями психічного розвитку з різних регіонів науковцями М. Певзнер (1966 р.) та Т. Власовою (1967 р.), зокрема, різнобічне дослідження причин неуспішності, а також аналіз отриманих підсумкових даних дав підстави узагальнити отриману інформацію та сформулювати картину затримки психічного розвитку (ЗПР) та виокремити із загальної когорти дітей із особливостями пізнавально-інтелектуальної сфери – дітей із ЗПР. Як виявили науковці, за статистичними даними, близько 50% дітей загальноосвітньої масової школи із труднощами у навчанні – діти з ЗПР. Робота М. Певзнер «Дети с отклонениями в развитии: ограничение олигофрении от сходных состояний» (1966) і книга «Учителю о детях с

отклонениями в развитии», написана спільно з Т. Власовою (1967), є першими психолого-педагогічними працями, що висвітлюють питання вивчення і корекції затримки психічного розвитку [6].

Отже, комплексні дослідження даного порушення психофізичного розвитку, що були розпочаті в науково-дослідному інституті дефектології Академії педагогічних наук СРСР (Т.Власова, М.Певзнер; 1960 рр.), відбулися по-перше, через необхідність встановлення причин неуспішності у масових школах і пошуків способів боротьби з нею, а по-друге – через необхідність подальшої диференціації порушень інтелектуального розвитку та інших клінічних порушень пізнавальної діяльності.

На сьогоднішній день вивченням особливостей даної категорії дітей займаються такі науковці, як Т.Сак, В.Тарасун та ін. Заусіма досліджуваними показниками психосоціального розвитку діти даної категорії якісно відрізняються від інших дизонтогенетичних розладів, з одного боку, а від «нормального» розвитку – з іншого, займають за рівнем психічного розвитку проміжне положення між розумово відсталими й однолітками, які мають нормо-типовий розвиток. Так, за тестом Векслера – діагностика інтелектуального розвитку діти із затримкою психічного розвитку знаходяться в зоні, що межує з розумовою відсталістю (IQ від 70 до 90 умовних одиниць). За МКХ-10 ЗПР визначається як «загальний розлад психологічного розвитку» (F84).

У зарубіжній літературі діти із затримкою психічного розвитку розглядаються або з чисто педагогічних позицій і зазвичай описуються як діти з труднощами у навчанні, або визначаються як непристосовані, переважно внаслідок несприятливих умов життя, педагогічно запущені, які потрапили під соціальну та культурну депривацію. До цієї групи дітей відносять також дітей з порушенням поведінки. Інші автори, згідно з уявленнями про те, що відставання у розвитку, що виявляється в труднощах навчання пов'язане з резидуальними (залишковими) органічними ушкодженнями мозку, дітей даної категорії називають дітьми з мінімальними

мозковими ушкодженнями або дітьми з мінімальною (легкою) мозковою дисфункцією. Для опису дітей зі специфічними парціальними труднощами у навчанні широко використовується термін «діти з синдромом дефіциту уваги та гіперактивністю» – синдром СДУГ.

Незважаючи на досить велику різноманітність дітей, які відносяться до даного типу дизонтогенетичних розладів, порушення їхнього психофізичного розвитку можна визначити наступним чином. Під терміном «затримка психічного розвитку» розуміють синдроми тимчасового відставання розвитку психіки в цілому або окремих її функцій (моторних, сенсорних, мовних, емоційно-вольових), уповільненого темпу реалізації закодованих в генотипі властивостей організму. Враховуючи, що ЗПР є наслідком тимчасово і м'яко діючих чинників (наприклад, ранньої депривації), затримка темпу може мати оборотний характер. У етіології затримки психічного розвитку грають роль конституціональні чинники, хронічні, соматичні захворювання, органічна недостатність нервової системи, частіше резидуального (залишкового) характеру [1].

Затримка психічного розвитку – уповільнення розвитку психіки дитини, що виражається в недостатності загального запасу знань, незрілості мислення, переважанні ігрових інтересів, швидкої насиченості інтелектуальною діяльністю [22].

Поняття «затримка психічного розвитку» є психолого-педагогічним і характеризує насамперед, відставання в розвитку психічної діяльності дитини.

Розглянемо етіологію цього порушення розвитку. Проблемі етіології затримки психічного розвитку та пошуків засобів корекції присвятили свої дослідження Л.Вавіна, Т.Вісковатова, Т.Власова, Т.Єгорова, К.Лебединська, Т.Мокряк, М.Рождественська, Т.Сак та інші. Можна виділити наступні причини, що призводять до затримки психічного розвитку, виділені М.Певзнер і Т. Власовою:

1. Несприятливий період вагітності пов'язаний з:

- а) хворобами матері під час вагітності (краснуха, паротит, грип);
- б) хронічними соматичними захворюваннями матері, що почалися ще до вагітності (діабет, захворювання щитовидної залози);
- в) токсикозом, особливо в другій половині вагітності;
- г) токсоплазмозом;
- д) інтоксикацією організму матері внаслідок вживання алкоголю, нікотину, наркотиків, хімічних і лікарських препаратів;
- е) несумісністю крові матері і плоду по резус-фактору.

2. Патологія пологів:

- а) травми внаслідок механічного ушкодження плоду при використанні різних засобів родопомочі;
- б) асфіксія новонароджених і її загроза.

3. Соціальні чинники:

- а) педагогічна занедбаність в результаті обмеженого емоційного контакту з дитиною як на ранніх етапах розвитку (до трьох років), так і в пізніші вікові етапи [17; 30].

М.Певзнер і Т.Власова розглядали питання про те, яку роль грали емоційний розвиток і нейродинамічні розлади (астенічні і церебральні стани) у формуванні особи дитини із затримкою психічного розвитку. Вони виділили затримку психічного розвитку, що виникає на основі психічного і психофізичного інфантилізму, пов'язаного зі шкідливими діями на центральну нервову систему в період вагітності, і затримку, що виникає на ранніх етапах життя дитини в результаті різних патогенних чинників, що привели до астенічних і церебрастенічних станів організму.

У результаті подальшої науково-дослідної роботи К.Лебединською була запропонована етіопатогенетична систематика затримки психічного розвитку. Основні її клінічні типи диференціюються за етіопатогенетичним принципом: конституційного генезу, соматогенного генезу, психогенного генезу та церебрально-органічного.

Затримка психічного розвитку конституційного генезу – так званий гармонійний інфантилізм (неускладнений психічний і психофізичний інфантилізм, за класифікацією М.Певзнер і Т.Власовою), при якому емоційно-вольова сфера знаходиться ніби на більше ранньому ступені розвитку, багато в чому нагадуючи нормальну структуру емоційного складу дітей молодшого дошкільного віку. Характерні переважання емоційної мотивації поведінки, підвищений фон настрою, безпосередність і яскравість емоцій при їх поверхневості і нестійкості, легка навіюваність [7].

Діти із затримкою психічного розвитку цього типу по зростанню і фізичному розвитку відстають від своїх однолітків на 1,5-2 роки, для них характерна жива міміка, виразна жестикуляція, швидкі, поривчасті рухи. Вони невтомні в грі і швидко стомлюються у ході виконання практичних завдань. Особливо швидко їм набридають одноманітні завдання, що вимагають утримання зосередженої уваги тривалий час (малювання, математика, письмо, читання). Дітям властива слабка здатність до розумової напруги, підвищена копіюємість дій інших, навіюваність. Діти з інфантильними рисами поведінки несамостійні і некритичні до своєї поведінки. На занятті вони «вимикаються» і не виконують завдання, плачуть по дрібницях, швидко заспокоюються при перемиканні на гру або на щось інше, що приносить їм задоволення. Люблять фантазувати, замінюючи і витісняючи неприємні для них життєві ситуації.

Затримка психічного розвитку соматогенного генезу обумовлена тривалою соматичною недостатністю різного походження: хронічними інфекціями і алергічними станами, вродженими і придбаними вадами розвитку соматичної сфери, у перша чергу, серця.

Затримка психічного розвитку психогенного генезу пов'язана із несприятливими умовами виховання, що перешкоджають правильному формуванню особистості дитини. Як відомо, несприятливі умови середовища, що рано виникли, тривало діяли і роблять травмуючий вплив на психіку дитини, можуть привести до стійких порушень його нерво-

психічної сфери, порушення спочатку вегетативних функцій, а потім і психічного, у перша чергу, емоційного розвитку. У таких випадках йдеться про патологічний (аномальному) розвиток особистості. Цей тип затримки психічного розвитку слід відрізнити від явищ педагогічної занедбаності, що не є патологічним явищем, і дефіцитом знань і умінь внаслідок недолику інтелектуальної інформації [7; 17].

Затримка психічного розвитку психогенного походження спостерігається, передусім, при аномальному розвитку особистості за типом психічної нестійкості (Г.Сухарева, 1959), найчастіше обумовленою явищем гіпоопіки – умовами бездоглядності, при яких у дитини не виховується почуття обов'язку та відповідальності, форми поведінки пов'язані з активним гальмуванням афекту. Не стимулюється розвиток пізнавальної діяльності, інтелектуальних інтересів і установок. Тому, риси патологічної незрілості емоційно-вольової сфери у вигляді афективної лабільності, імпульсивності, підвищеної навіюваності у цих дітей часто поєднуються з недостатнім рівнем знань і уявлень, необхідних для засвоєння шкільних предметів. Варіант аномального розвитку за типом «кумира сім'ї» обумовлений, навпаки, гіперопікою - вихованням, при якому дитині не прищеплюються риси самостійності, ініціативності, відповідальності.

Адаптація в колективі цієї категорії дітей ускладнена через такі риси, як егоїзм, протиставлення себе іншим, що призводить не лише до конфліктних ситуацій, але і розвитку у дитини невротичного стану [7; 16].

Варіант патологічного розвитку особистості за невротичним типом частіше спостерігається у дітей, батьки яких проявляють грубість, жорстокість, деспотичність, агресію до дитини та інших членів сім'ї. У такій обстановці нерідко формується особа боязка, емоційна незрілість якої проявляється в недостатній самостійності, нерішучості, малій активності та ініціативі. Несприятливі умови виховання обумовлюють уповільнене формування комунікативно-пізнавальної активності дітей. Л.Виготський неодноразово підкреслював, що процес формування психіки дитини

визначається соціальною ситуацією розвитку, під якою розуміється відношення між дитиною і соціальною діяльністю, що її оточує. У неблагополучних сім'ях дитина відчуває дефіцит спілкування. Ця проблема є особливо гострою в старшому дошкільному і в шкільному віці у зв'язку із шкільною адаптацією.

Затримка психічного розвитку церебрально-органічного генезу зустрічається частіше за інші описані типи і нерідко має велику стійкість і вираженість порушень, як в емоційно-вольовій, так і в пізнавальній діяльності і займає основне місце в цій аномалії розвитку.

Психолого-педагогічні дослідження, проведені під керівництвом В.Лубовського, констатували, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються нестійкість уваги, недостатність розвитку фонемного слуху, зорового і тактильного сприйняття, оптико-просторового синтезу, моторної і сенсорної сторони мови, довготривалої і короткочасної пам'яті, зорово-моторної координації, автоматизації рухів і дій.

На проблемі вивчення пізнавальної діяльності дітей зосередили увагу І.Смислова, Г.Жаренкова, Т.Стрекалова, В.Лубовський, В.Нікішина, В.Синьов, Н.Стадненко, У.Ульєнкова, В.Тарасун.

У психологічних дослідженнях щодо проблеми проявів затримки психологічного розвитку в дошкільному віці містяться відомості, що дозволяють розкрити особливості пізнавальної діяльності дітей 6 років з затримкою психічного розвитку і охарактеризувати деякі інші аспекти їх розвитку. Увага цих дітей характеризується нестійкістю, відзначаються періодичні її коливання, дітям характерна нерівномірна працездатність. Важко сконцентрувати увагу дітей і утримати її упродовж тієї або іншої діяльності. Очевидна недостатня цілеспрямованість діяльності, діти діють імпульсивно, часто відволікаються. Можуть спостерігатися і прояви інертності. У такому випадку дитина через силу «переключається» з одного завдання на інше. У неї недостатньо розвинута здатність до довільної регуляції поведінки, що утруднює виконання навчальних завдань.

Встановлено, що багато хто з дітей зазнає труднощів і в процесі сприйняття (зорового, слухового, тактильного); знижена швидкість виконання перцептивних операцій. Орієнтовно-дослідницька діяльність в цілому має нижчий, в порівнянні з нормою, рівень розвитку: діти не вміють обстежувати предмет, не проявляють вираженої орієнтовної активності, тривалий час застосовують практичні способи орієнтування у властивостях предметів [21; 29].

У дітей із затримкою психічного розвитку уповільнений процес формування зв'язків між аналізаторами, які лежать в основі складних видів діяльності. Тому, відзначаються недоліки зорово-моторної, слухо-зорово-моторної координації. Надалі ці недоліки перешкоджають оволодінню читанням, письмом. Недостатність міжсенсорної взаємодії виявляється в несформованості почуття ритму, труднощах у формуванні просторових орієнтувань.

Пам'ять дітей із затримкою психічного розвитку також відрізняється якісною своєрідністю, при цьому вираженість дефекту залежить від генезу затримки психічного розвитку. У першу чергу у дітей обмежений об'єм пам'яті і знижена міцність запам'ятовування; характерні неточність відтворення і швидка втрата інформації. Найбільш страждає вербальна пам'ять. При правильному підході до навчання такі діти здатні до засвоєння деяких мнемотехнічних прийомів, оволодіння логічними способами запам'ятовування.

Спостерігається відмінність розвитку розумової діяльності на етапі формування образів уявлень. Вчені виокремлюють неможливість процесів аналізу та синтезу та труднощі в оперуванні образами. Переважає репродуктивна діяльність, зниження здатності до творчості. Сповільнений процес інтелектуальної діяльності.

До старшого дошкільного віку у дітей із затримкою психічного розвитку не формується рівень словесно-логічного мислення, що відповідає віковим можливостям: діти не виділяють істотних ознак при

узагальненні, узагальнюють або за ситуативними, або за функціональними ознаками. Їм важко порівнювати предмети, порівнюючи їх за випадковими ознаками, діти із затримкою психічного розвитку насилу виділяють ознаки розпізнавання [44].

Незрілість емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку дітей обумовлює своєрідність формування їх поведінки і особистих якостей. Страждає сфера комунікації. За рівнем комунікативної діяльності діти даної категорії знаходяться на нижчому щаблі розвитку ніж однолітки. Так, дослідження Е.Дмитрієвої (1989) показали, що старші дошкільнята із затримкою психічного розвитку не готові до позаситуативно-особистісного спілкування з дорослими на відміну від своїх однолітків, що нормально розвиваються, вони досягають лише рівня ситуативно-ділового спілкування [4].

Діти з затримкою психічного розвитку не можуть адекватно оцінювати та озвучувати свої емоції та настрої. Зазвичай, вони не можуть дати чіткий і зрозумілий сигнал про настання втоми, про небажання виконувати завдання, про дискомфорт.

Це може відбуватися з кількох причин:

а) недостатній досвід розпізнавання власних емоційних переживань не дозволяють дитині «упізнати» стан;

б) наявний у більшості дітей із затримкою психічного розвитку негативний досвід взаємодії з дорослим перешкоджає прямому і відкритому переживанню свого настрою;

в) в тих випадках, коли власне негативне переживання усвідомлюється, і дитина готова про нього сказати, часто їй бракує для цього словникового запасу і елементарного уміння формулювати свої думки;

г) багато дітей із затримкою психічного розвитку, особливо з педагогічною занедбаністю, розвиваються поза культурою людських відносин, і не мають яких би то не було зразків ефективного інформування іншої людини про свої переживання.

Дітям, що нормально розвиваються, також властиве недостатнє уміння вербалізувати свої переживання. Але у дітей із затримкою психічного розвитку ця недостатність виражена набагато більше [8; 22].

Таким чином, ми розглянули визначення поняття затримки психічного розвитку, а також етіологію цього порушення. Визначили класифікацію К.С.Лебединської, в якій представлені чотири види затримки психічного розвитку: конституційного, соматогенного, психогенного та церебрально-органічного походження; особливості властиві цим типам затримки психічного розвитку.

Отже, знання психолого-педагогічних особливостей дітей із затримкою психічного розвитку, специфіки формування їх емоційної сфери, поведінки має стати основою для правильної діагностичної роботи по виявленню відхилень їх психофізичного розвитку та подальшої корекційної роботи з ними.

1.2. Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку

Мовлення посідає особливе місце в системі психічних процесів особистості. Будучи фундаментом мислення і регулятором поведінки, воно виконує соціальну функцію, яка забезпечує адаптацію людини в навколишньому середовищі. Порушення мовленнєвої діяльності можуть мати негативні наслідки, мовленнєві порушення обмежують комунікативні можливості, сповільнюють розвиток особистісних якостей, ускладнюють соціальну адаптацію (Л.Виготський, О.Запорожець, О.Леонтьєв, О.Лурія, Є.Соботович, Р.Жаренкова, Р.Трігер).

Мова являє собою складну психічну діяльність, що поділяється на різні форми та види. Зв'язне мовлення є найбільш складним видом мовленнєвої діяльності. Воно формується в онтогенезі пізніше, ніж діалогічне мовлення, і вимагає досить високого рівня розвитку пізнавальної діяльності дитини.

Процес формування зв'язного тексту є ієрархічним та багаторівневим. Цей процес включає операції як семантичного, так і мовленнєвого рівнів.

Вивченню різних аспектів усного мовлення дітей із ЗПР були присвячені дослідження сучасних науковців. Зокрема, на особливості граматичної структури вказували Є. Соботович, Р. Трігер; про недостатність мовленнєвої активності, парціальність порушень, збідненість та недиференційованість словникового запасу відмічали О. Слепович, С. Шевченко, В. Тарасун; особливостям формування мовленнєвого вислову дошкільників із ЗПР приділяла увагу Н. Борякова; фонематичний недорозвиток при знижені пізнавальної діяльності вивчали А. Колупаєва, Р. Трігер; розвитку комунікативних навичок та зв'язного мовлення дошкільників присвячені дослідження І. Марченко, Л. Савчук; розвиток лексико-семантичної сторони мовлення старших дошкільників із ЗПР вивчала А. Соколова та інші.

У більшості дітей із ЗПР порушене як імпресивне, так і експресивне мовлення; спостерігається неповноцінність спонтанного та відображеного мовлення. Імпресивне мовлення цих дітей характеризується недостатністю диференціації мовно-слухового сприймання, мовних звуків, нерозрізнення змісту окремих слів, тонких відтінків мовлення; експресивному мовленню властиві порушення звуковимови, бідність словникового запасу, недостатня сформованість граматичного ладу мовлення, наявність граматичних стереотипів, аграматизмів, мовленнєва інактивність.

Сучасний аспект вивчення питання про структуру мовленнєвого дефекту у дітей із ЗПР визначається тісним зв'язком процесів розвитку мовленнєвої і пізнавальної діяльності дітей, співвідношенням мови і мислення у процесі онтогенезу. Дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців Л.Виготського, Ж.Піаже, А.Валлона, О.Лурія дозволили визначити принципові положення, які лежать в основі зв'язку мислення і мовлення, зокрема когнітивних передумов розвитку мовлення і мови, закономірностей і

напрямів розвитку мови і мислення в онтогенезі, а також виділити найбільш значущі питання цієї проблеми.

При затримці психічного розвитку наявні всі види порушення мовлення, які спостерігаються також і у дітей з нормальним розвитком. Характерною ознакою клінічної картини мовленнєвих порушень, у більшості дітей із ЗПР є складність мовленнєвої патології, наявність комплексу мовленнєвих порушень, поєднання різних видів дефектів мовлення. Багато проявів патології мовлення пов'язані з загальними психопатологічними особливостями цих дітей, з особливим протіканням мовленнєвої діяльності в цілому. У дітей із затримкою психічного розвитку порушені всі сторони мовлення: фонематична, лексична, граматична, а також синтаксична.

Мовлення дітей із затримкою психічного розвитку характеризується бідністю словникового запасу, недостатньою сформованістю граматичної будови мовлення. Діти у мовленні не вживають прислів'їв, яскравих образних висловлювань, епітетів, метафор та фразеологічних зворотів. Труднощі викликає застосування узагальнюючих понять (меблі, посуд, овочі і т.д.). Більшість дітей із ЗПР не усвідомлюють взаємовідношення між родовими і видовими поняттями (стіл, шафа, меблі, ліжка). В експресивному мовленні використовується невелика кількість прикметників і прислівників. В мовленні наявні аграматизми та неправильна послідовність слів.

Є. Мальцева виділяє три групи дітей із ЗПР з врахуванням їх мовленнєвих порушень:

1) діти з ізольованим дефектом, який проявляється у неправильній вимові лише однієї групи звуків. Порушення, пов'язані з аномальною будовою артикуляційного апарату, недорозвитком мовленнєвої моторики;

2) діти, у яких виявлені фонетико-фонематичні порушення. Дефекти звуковимови охоплюють 2-3 фонетичні групи і проявляються переважно в заміні фонетично близьких звуків. Спостерігаються порушення слухової диференціації звуків і фонематичного аналізу;

3) діти з системним недорозвитком всіх сторін мовлення.

Крім фонетико-фонематичних порушень спостерігаються суттєві порушення в розвитку лексико-граматичної сторони мовлення: обмеженість і недиференційованість словникового запасу, примітивна структура речень.

Імпресивне мовлення таких дітей характеризується недостатністю диференціації мовленнєво-слухового сприйняття, мовленнєвих звуків, не розпізнанням смислу окремих слів. В експресивному мовленні відмічаються характерні порушення звуковимови, які проявляються в основному в нечіткій вимові свистячих і шиплячих звуків (бокова, міжзубна вимова), відсутності або неправильній вимові звука «Р». Діти із ЗПР нечітко розрізняють такі поняття як «склад», «звук», «буква». У них сформовані лише прості форми фонематичного аналізу. Складні форми звукового аналізу (визначення послідовності та кількості звуків у слові) викликають труднощі.

Мовлення дітей із ЗПР багато в чому залежить від наявності емоційного компоненту. Так, при складанні оповідання за серією сюжетних картинок, цікавих і доступних, дитина може скласти граматично правильне складне речення, використовувати пряму мову, вносити у свої оповідання власні фантазії, різноманітні елементи. При цьому мовлення супроводжується виразною інтонацією, адекватною мімікою, емоційними жестами. Але все це буде здійснюватись лише тоді, коли завдання буде легким, цікавим, необмеженим часом і правилами. У завданнях, які ж обмежують мовленнєву діяльність визначеними межами, коли потрібне обдумування, чітке формулювання, правильне словесне оформлення спостерігається зниження мовленнєвої активності, труднощі у підборі слів, неточне їх застосування.

Зв'язне мовлення дітей дошкільного віку із ЗПР знаходиться на низькому рівні розвитку. Зустрічається недостатність мовленнєвого оформлення, порушенням логічного зв'язку. Відмічається непослідовність у переказі. Якщо діти емоційно піднесені, то вони можуть охоче вступати у спілкування і бути активними у діалозі. Але свої відповіді не обдумують, у

зв'язку з цим вони характеризується імпульсивністю, наявністю зайвих асоціацій.

Аналізуючи літературні джерела з розгляду питання розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку приходимо до висновку, що дана проблема є досить актуальною. Дослідженням займалися В.Воробйової, М.Гріншпуна, В.Ковшикова, Н.Жукової, О.Мастюкової, Т.Філічевої та ін.. Сучасні логопедичні дослідження також звертаються до питань проблем зв'язного мовлення, механізмів його формування та діагностики (Т.Четверікова, Л.Ковригіна, А.Чистобаєва).

На труднощі із формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку впливають наступні чинники:

- обмеженість словникового запасу;
- відставання в оволодінні граматичною будовою рідної мови;
- труднощі програмування змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення;
- порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски;
- низький рівень використання фразового мовлення.

Ці питання знаходять своє відображення в працях В. Тищенко, І. Марченко, М. Шеремет.

В. К. Воробйова та С. М. Шаховська вважають, що зв'язне мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення має відставання від норми за структурно семантичною організацією. Відмічаються труднощі при програмуванні висловлювання, підборі влучних до теми спілкування слів. Порушується синтаксична структура речення: незвичний порядок слів, повторення окремих частин речення, або цілих речень. Характерним для дітей даної категорії також є порушення формування синтаксичної структури речення.

Спонтанний мовленнєвий розвиток проходить нерівномірно та асинхронно через що мовленнєва система в цілому тривалий час залишається несформованою.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що спочатку дослідження мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку з ЗНМ в основному були спрямовані на вивчення зовнішніх проявів мовленнєвих труднощів, тобто в першу чергу фахівці звертали увагу на відсутність або присутність в мові певних мовних форм.

Таким чином, основною системоутворюючою ланкою в структурі мовленнєвого дефекту при ЗНМ є труднощі мовного оформлення висловлювання. Саме мовні особливості (труднощі засвоєння мови як кодової системи) лежать в основі комунікативних труднощів (труднощів вилучення і кодування інформації за допомогою вербальних засобів), що детермінують і проблематичність формування пізнавальної діяльності.

Отже, стан зв'язного мовлення старших з ЗПР відповідає стану даної складової усного мовлення, як при загальному недорозвитку мовлення, при якому характерні вагомі труднощі в оволодінні зв'язними висловлюваннями, що пов'язані з їх прагненням до дослівного викладу подій, що приводить до зупинки на окремих словах і думках, до повторення окремих частин речення. У дітей даної категорії виникають труднощі при складанні розповіді за сюжетною картинкою, де закономірність розвитку подій не задана, а також під час переказу тексту зі збереженням послідовності подій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Центральним завданням мовленнєвого виховання дітей є розвиток зв'язного мовлення. Зв'язне мовлення відіграє важливу роль у формуванні особистості дитини. Саме в зв'язному мовленні реалізується основна, комунікативна, функція мови і мовлення. Зв'язне мовлення – вища форма розумової діяльності, яка визначає рівень мовного і розумового розвитку дитини. Оволодіння зв'язним усним мовленням складає найважливішу умову успішної підготовки дітей до навчання в школі.

Значні труднощі в оволодінні навичками зв'язного мовлення спостерігаються у дітей із ЗНМ. Вони зумовлені недорозвиненням центральних компонентів мовної системи – лексико-граматичного та фонетико-фонематичного. Наявність у них вторинних відхилень у розвитку психічних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті) створює додаткові труднощі в оволодінні зв'язним мовленням.

Зв'язне мовлення дітей із ЗНМ характеризується невмінням зв'язно, послідовно передавати свої думки, розповідати про події власного життя. У зв'язку з цим діти виявляються непідготовленими до навчання в школі. Успішність навчання дітей до школи багато в чому залежить від рівня оволодіння ними зв'язним мовленням. Сприйняття і відтворення текстових навчальних матеріалів, уміння давати розгорнуті відповіді на запитання, самостійно викладати свої думки – все це вимагає достатнього рівня розвитку зв'язного мовлення.

Розвиток зв'язного мовлення дітей із ЗНМ краще здійснювати в провідному виді діяльності дошкільника – у грі. У комплексному підході до виховання і навчання дошкільників у сучасній дидактиці важлива роль належить цікавим розвиваючим іграм, завданням, розвагам. Вони цікаві для дітей, емоційно захоплюють їх. Процес вирішення, пошуку відповіді, заснований на інтересі до завдання в даному випадку неможливий без

активної роботи думки. Цим положенням і пояснюється значення цікавих завдань для розумового і всебічного розвитку дітей із ЗНМ.

Дошкільники з великим бажанням відгукуються на пропозиції брати участь в іграх де можна фантазувати. На успішність навчання впливає не тільки зміст пропонованого матеріалу, але і форма подачі, що здатна викликати зацікавленість і пізнавальну активність дітей. Особливу увагу слід приділяти емоційному комфорту дитини в процесі пізнавальної діяльності. Позитивне підкріплення успіхів і досягнень дітей, емоційне невербальне спілкування дорослого з дітьми – такий фон, на якому має будуватися навчання дошкільників.

Враховуючи потенційні можливості завдань з теорії розв'язання винахідницьких завдань (ТРВЗ), пропонуємо дослідити його використання в процесі розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ВТОРИННОГО ГЕНЕЗУ

2.1. Структурно-змістові особливості діагностичної методики.

Завдання розвитку зв'язного мовлення посідають центральне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в дошкільному освітньому закладі. Навчання зв'язному мовленню одночасно є і метою і засобом практичного опанування мовою. Воно має надзвичайне значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, позитивно впливає на формування її важливих особистісних якостей таких, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї. Бере участь у різних видах дитячої творчості [9, с. 301–302].

Проблема зв'язного мовлення посідає центральне місце в дослідженні мовленнєвого онтогенезу. Це обумовлено соціальним значенням та роллю вищої форми мовленнєво-мисленнєвої діяльності в розвитку особистості дитини. Дослідження зв'язного мовлення проведено з метою виявлення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення при затримці психічного розвитку на сьомому році життя.

Для проведення будь-якої практичної діяльності, експерименту, необхідний ретельний підбір певних методик, що стосуються основної проблеми. Логопеду необхідно знати, яку методику потрібно використовувати, які методи при роботі з дітьми необхідні. Головне – правильно провести обстеження, відпрацювати отримані дані і зробити вірний висновок, тим самим визначити діагноз дитини.

Проводячи діагностику психо-фізичного стану дітей старшого дошкільного віку, фахівець вибирає або розробляє методику проведення обстеження.

Успіх проведення обстеження залежить від ряду умов:

- відповідність методики цілям і завданням обстеження;
- використання дидактичного матеріалу;
- наявність чіткої інструкції для обстежуваного, що складається до початку роботи і не повинна змінюватися протягом всього обстеження;
- ретельний підбір і підготовка дидактичних матеріалів.
- необхідно враховувати, що особливості психічних процесів нерідко залежать не тільки від рівня розвитку дитини, але і від вмісту сприйманих предметів і явищ.

Дослідження зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку (діти 6-го та 7-го року життя) проводилося на базі Краснопільського інклюзивно-ресурсного центру.

Програма корекційної роботи магістерського дослідження складалася із трьох основних етапів:

Перший етап – вивчення стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку або перший констатувальний експеримент (первинна діагностика).

Другий етап – процес підготовки, організації та реалізації процесу експериментального навчання – розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку за допомогою методу теорії розв'язання винахідницьких завдань або формувальний експеримент.

Третій етап – визначення ефективності експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку за допомогою методу теорії розв'язання винахідницьких завдань або другий констатувальний експеримент (повторна діагностика).

Основні завдання першого етапу магістерського дослідження:

4. Здійснити добір діагностичного інструментарію для вивчення стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР та підготувати бланки й наочний матеріал для виконання діагностичних завдань.
5. Провести обстеження стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.
6. Провести підсумки отриманих результатів діагностики – сформулювати кількісний та якісний аналіз щодо особливостей зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

У дослідженні брали участь десять дітей сьомого року життя, які відвідують корекційно-розвиткові заняття в інклюзивно-ресурсному центрі.

В експериментальній частині нашої роботи ми використали серію завдань для дослідження зв'язного мовлення взятих із «Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», автор – Катерина Крутій [15].

У центрі побудови зв'язного висловлювання перебуває формування вмінь використовувати різноманітні засоби зв'язку (між словами, реченнями, частинами тексту), ознайомлення зі структурою різних типів висловлювань – розповідь, опис, міркування та пояснення.

Розповідь є однією з форм монологічного мовлення. Це текст, у якому речення перебувають у відношенні послідовності, що виражена співвіднесеністю модальних планів. Вона складається з трьох частин – зав'язки, кульмінації, розв'язки. Опис – це спеціальний текст, що започатковується назвою предмета чи об'єкта; далі подаються ознаки, властивості, якості, дії; завершує опис підсумкова фраза, яка дає оцінку предмета чи передає ставлення до нього. Міркування – це висловлювання, до якого входять причинно-наслідкові конструкції, запитання, оцінка. Воно містить тезу, доведення висунутого положення і висновок, що з нього

впливає. Пояснювальне мовлення – складний тип мовлення, який вимагає чіткої структури, послідовності [29].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що в дітей дошкільного віку наявні всі типи мовлення: розповідь, опис, міркування та пояснення. Водночас учені відзначають, що найбільш розвинутими типами мовлення є розповідь та опис, а такі типи, як міркування й пояснення вимагають навчання, оскільки на етапі дошкільного дитинства вони тільки зароджуються [33].

Дана методика призначена для виявлення особливостей мовленнєвого розвитку дітей: якісної та кількісної оцінки недорозвинення мовлення, отримання та аналізу структури дефекту. Для оцінки виконання завдань використовується бально-рівневу систему.

Дослідження зв'язного мовлення складалося з двох завдань.

Завдання №1

Мета: скласти розповідь за допомогою серії сюжетних картинок (побудова програми висловлювання опосередковано зовнішніми опорами, що полегшує виконання завдання)

Матеріал: серія сюжетних картинок (Додаток А) [15].

Інструкція: розклади картинки за порядком і склади розповідь.

Оцінка виконаних завдань.

Критерії смислової адекватності та самостійності виконання

Бал	Критерії
5	Картинки розкладені самостійно і правильно, в розповіді правильно передано зміст того, що відбувається
4	Використання допомоги дорослого або при розкладанні картинок, або при з'ясуванні змісту того, що відбувається
3	Використання допомоги дорослого на тому чи іншому етапі (розкладання, з'ясування)
2	При розкладанні картинок необхідна розгорнена допомога у

	вигляді навідних запитань
1	При розкладанні картинок дано власне тлумачення подій, яку не відповідає змісту пропонованого матеріалу
0	Неможливість адекватного розуміння навіть при наданні допомоги з боку дорослого

Критерій можливості побудови тексту

Бал	Критерій
5	Розповідь містить всі смислові одиниці в правильній послідовності, між ними є поєднальні ланцюжки
4	Пропуск окремих смислових ланцюжків
3	Відсутність поєднальних елементів або поодинокі необґрунтовані повтори слів
2	Неодноразові необґрунтовані повтори слів або поодинокі необґрунтовані повтори граматичних конструкцій, або наявність не продуктивних слів
1	Поєднання декількох помилок із попереднього пункту
0	Неможливість самостійної побудови зв'язного тексту

Критерій граматичного оформлення

Бал	Критерій
5	Розповідь оформлена граматично правильно з використанням складних і різноманітних граматичних конструкцій
4	Розповідь оформлена граматично правильно, але одноманітно
3	Має місце порушення порядку слів
2	Спостерігаються поодинокі не грубі аграматизми
1	Грубі аграматизми
0	Множинні аграматизми

Критерій лексичного оформлення

Бал	Критерій
5	Адекватне використання вербальних засобів
4	Пошук слів або поодинокі близькі словесні заміни
3	Бідність словника
2	Неодноразові вербальні заміни (семантично близькі)
1	Деякі вербальні парафазії (неправильне використання окремих слів)
0	Неадекватне застосування вербальних засобів

Сумарний бал складається з оцінок за чотирма критеріями. Максимальна оцінка – 20 балів.

Завдання №2

Мета: переказ прослуханого тексту.

Матеріал: оповідання «Сиві волосинки» (Додаток А).

Інструкція: Логопед зачитує дитині оповідання. Дитині необхідно уважно його послухати, запам'ятати, переказати.

Після закінчення переказу дитині пропонуються запитання, що дозволяють судити про те, наскільки дитина зрозуміла зміст ситуації. (Додаток А) [15].

Оцінка виконаних завдань

Критерій смислової адекватності і самостійності виконання

Бал	Критерій
5	Правильний і самостійний переказ, правильне розуміння змісту того, що відбувається.
4	Правильний і повний опис ситуації з розумінням змісту після уточнюючих запитань.
3	Неточний опис, але розуміння прихованого змісту, з правильними

	відповідями на запитання дорослого.
2	Неточний опис ситуації з буквального розумінням змісту історії навіть після уточнюючих запитань.
1	Спотворення ситуації при переказі, неадекватне тлумачення змісту навіть після допомоги дорослого.
0	Відмова від переказу, неадекватне розуміння змісту ситуації.

Критерії можливості побудови тексту

Бал	Критерій
5	Розповідь містить всі основні смислові одиниці в в правильній послідовності, між ними є поєднальні ланцюжки.
4	Пропуск окремих смислових ланцюжків.
3	Відсутність поєднальних елементів або поодинокі необґрунтовані повтори слів.
2	Неодноразові необґрунтовані повтори слів або граматичних конструкцій, або наявність непродуктивних слів.
1	Поєднання декількох помилок із попереднього пункту.
0	Неможливість самостійної побудови зв'язного тексту.

Критерій граматичного оформлення

Бал	Критерій
5	Розповідь оформлена граматично правильно з використанням складних і різноманітних граматичних конструкцій.
4	Розповідь оформлена граматично правильно, але одноманітно.
3	Має місце порушення порядку слів.
2	Спостерігаються поодинокі не грубі аграматизми.
1	Грубі аграматизми.
0	Множинні аграматизми.

Критерій лексичного оформлення

Бал	Критерій
5	Адекватне використання вербальних засобів
4	Пошук слів або поодинокі близькі словесні заміни
3	Бідність словника
2	Неодноразові вербальні заміни (семантично близькі)
1	Деякі вербальні парафазії (неправильне використання окремих слів)
0	Неадекватне застосування вербальних засобів

Сумарний бал складається з оцінок за всіма чотирма критеріями. Максимальна оцінка – 20 балів. Максимальна оцінка за тест серії обстеження стану зв'язного мовлення утворюється шляхом складання всіх балів і дорівнює – 40 балам. Для отримання загальної оцінки за всю серію бали за розповідь і переказ склалися та подавалися в відсотках.

Отже, можна констатувати, що дана методика вивчення розвитку зв'язного мовлення може дозволити провести первинне вивчення дітей із загальним недорозвитком мовлення що мають затримку психічного розвитку.

2.2. Кількісно-якісний аналіз результатів вивчення стану сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників з затримкою психічного розвитку.

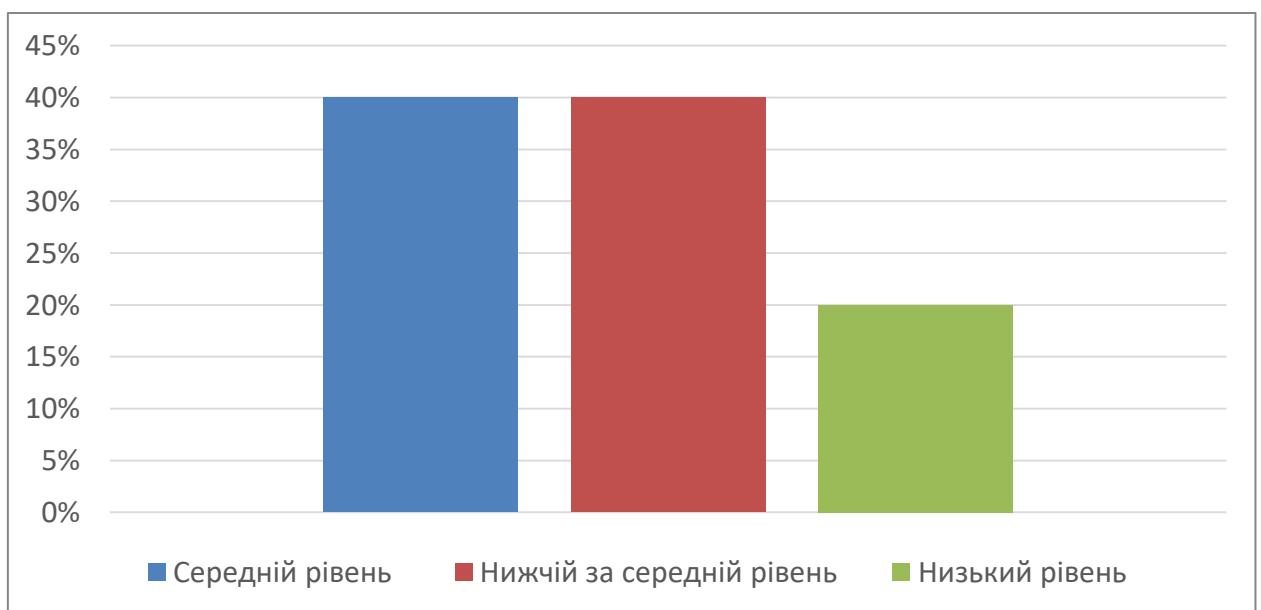
На етапі первинного обстеження нами було проведене вивчення зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку (діти 6-го та 7-го року життя) з мовленнєвим діагнозом – загальне недорозвинення мовлення.

За результатами виконання двох серій завдань (за допомогою критеріїв смислової адекватності та самостійності виконання, можливості побудови

тексту, граматичного оформлення, лексичного оформлення) нами було здійснено підсумки кількісно-якісного аналізу отриманих показників.

У процесі вивчення зв'язного мовлення дітей з ЗНМ основної групи (ОГ) та групи порівняння (ГП) було отримано наступні результати (Рис. 1).

Діти з ЗНМ (основна група та група порівняння) за ознаками зв'язності та послідовності виявили середній та низький рівень розвитку зв'язного мовлення: 20 % осіб досягли середнього рівня та 80 % осіб низького рівня розвитку; високий рівень розвитку зв'язного мовлення відсутній.

Рис.1. Рівні зв'язного мовлення дітей з затримкою психічного розвитку за первинного діагностування

Якісна характеристика кількісних показників показує, що при складанні розповіді за сюжетними картинками у багатьох дітей спостерігалось неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків. Розповіді були складені з аграматизмами, виявлялася стереотипність оформлення висловлювання. Часто діти обмежувалися перерахуванням дій зображених на картинках; у деяких випадках діти неправильно розкладали картинку і тому не послідовно будували сюжет оповідання.

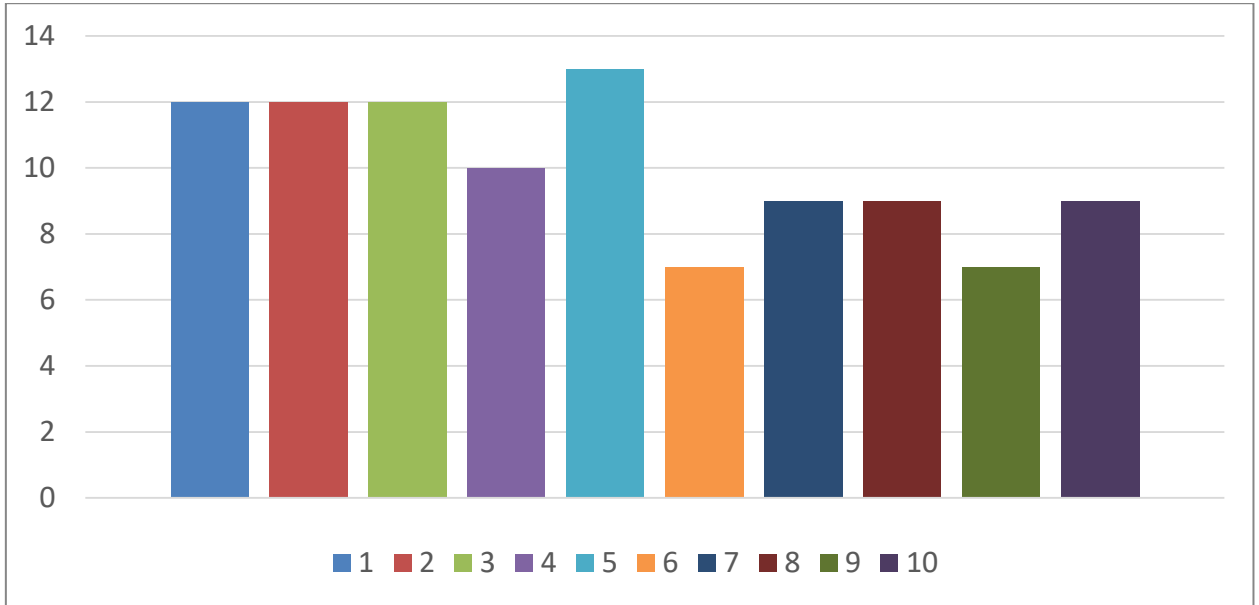
При переказі тексту спостерігалось відтворення смислових ланок зі скороченнями. Практично в усіх випадках розповіді дітей пронизані паузами, пошуком потрібних слів; діти постійно потребували допомоги дорослого, але мало використовували її. У дітей спостерігаються часті повтори, паузи, нерозгорнуті висловлювання.

Вивчення аграматизмів в різних видах дитячих розповідей показало дуже багато помилок у вживанні прийменників і прийменниково-відмінкових конструкцій. Також виявили велику кількість помилок при вживанні дієслів. Найбільше число склали помилки в побудові речень, що особливо проявлялось при вживанні поширених і складних речень.

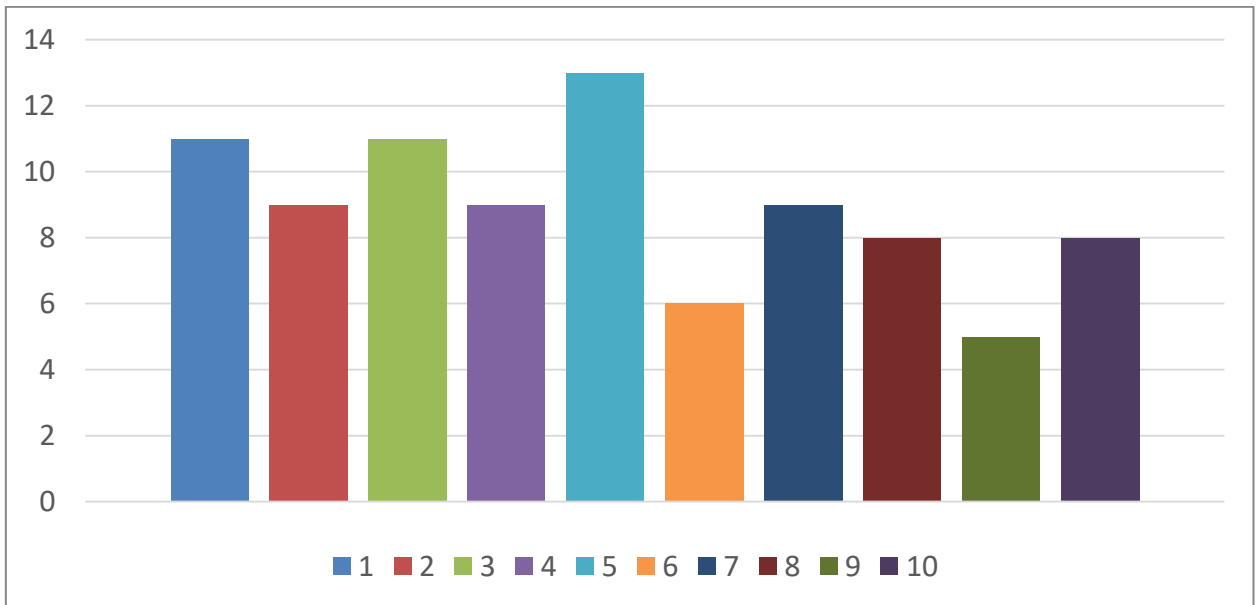
Отже, відставання у розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗПР проявлялося: під час складання оповідань спостерігалися окремі порушення (у логіко-смисловій побудові висловлювання, на рівні програмування і контролю за реалізацією висловлювання) також були виявлені недоліки в мовленнєвому оформленні сполученні – різко виражені порушення зв'язності розповіді, лексичні труднощі, різні аграматизми.

У дітей дошкільного віку з ЗПР відзначається значне відставання у формуванні навичок зв'язного мовлення у порівнянні з нормою мовленнєвого розвитку, що вказує на необхідність проведення логопедичної роботи за допомогою додаткових методів.

Детальний аналіз виконання кожного завдання дає змогу представити наступні показники (рис. 1., рис. 2.), що відображені в таблиці №1 (Додаток Б).

Рис.1. Результати первинного обстеження дітей – завдання №1 – «Складання розповіді» (бали)

Рис.2. Результати первинного обстеження дітей – завдання №2 «Переказ тексту» (бали)

Кількісний аналіз отриманих даних після обстеження зв'язного мовлення дітей із ЗПР показав, що при складанні розповіді за серією сюжетних картинок 2 дитини на достатньому рівні (20% від загальної кількості), 3 дитини знаходяться на середньому рівні успішності (30% від

загальної кількості дітей), на нижчому за середній рівень – 3 дитини на низькому рівні 2 дитини, що становить відповідно 30% і 20%.

При переказі тексту дітей з високим рівнем виявлено не було. На середньому рівні 3 дитини (30% від загальної кількості), на нижчому за середній 5 дітей (50% від загальної кількості) на низькому – 2 дитини, що відповідає 20%.

Проводячи якісний аналіз отриманих результатів, ми виявили, що при складанні розповіді за серією сюжетних картинок у багатьох дітей спостерігалось незначне спотворення ситуації, а також неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків. У більшості випадків розповіді були складені без аграматизмів, але спостерігалась стереотипність оформлення висловлювання. Часто діти обмежувалися перерахуванням дій зображених на картинках. В деяких випадках діти неправильно розкладали картинки, але при цьому логічно вибудовували сюжет оповідання.

При переказі тексту спостерігалось відтворення смислових ланок з незначними скороченнями. Практично у всіх випадках розповіді дітей пронизані паузами, пошуком необхідних слів. Діти, яким було важко переказати розповідь, надавали допомогу у вигляді навідних запитань. В тексті спостерігалися аграматизми, неадекватне використання слів.

Результати діагностичного обстеження рівня розвитку зв'язного мовлення показали наступні результати.

Середній рівень розвитку зв'язного мовлення – чотири дитини (40% від загальної кількості). І мало наступне вираження: у процесі перевірки точності речень – використання допомоги при виявленні або виправленні помилок; використання допомоги на тому чи іншому етапі (розкладання, з'ясування); переказ тексту – неточний опис ситуації, але розуміння прихованого змісту, з правильними відповідями на запитання дорослого; можливості побудови тексту і переказу тексту – відсутність поєднаних елементів або поодинокі необґрунтовані повтори слів; граматичне оформлення розповіді й переказ тексту – має місце порушення порядку слів; бідність словника, неправильна

граматична форма слова, переплутування, нерозуміння логіко-граматичних конструкцій.

Нижчий за середній рівень – чотири дитини (40% від загальної кількості). Що проявлялося так: у процесі перевірки точності речень – неможливість подолати змістову помилку, при розкладанні картинок необхідна розгорнена допомога у вигляді навідних запитань; переказ тексту – неточний опис ситуації з буквальним розумінням змісту історії навіть після уточнюючих запитань; можливості побудови тексту і переказ тексту – неодноразові необґрунтовані повтори слів або поодинокі необґрунтовані повтори граматичних конструкцій, або наявність непродуктивних слів; спостерігаються поодинокі не грубі аграматизми.

Низький рівень – дві дитини (20% від загальної кількості). Представлено в наступному: ігнорування смислової помилки, допущення грубих спотворень змісту у відповідях; при розкладанні картинок дано власне тлумачення подій, яке не відповідає змісту пропонованого матеріалу; спотворення ситуації при переказі, неадекватне тлумачення змісту навіть після допомоги дорослого; грубі аграматизми, допомога дорослого щодо розуміння логіко-граматичних конструкцій.

Отже, проведений констатувальний експеримент дозволяє стверджувати, що діти з ЗНМ відчують значні труднощі в опануванні зв'язним мовленням. Це свідчить про необхідність розробки методики розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ за допомогою використання ТРВЗ-методики на корекційно-розвиткових заняттях.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Для виявлення рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР була використана методика К. Крутій, що містила серію завдань зі складання розповіді за серією сюжетних картинок та переказ літературного твору.

У дослідженні брали участь десять дітей сьомого року життя, які відвідують корекційно-розвиткові заняття в інклюзивно-ресурсному центрі.

Дана методика призначена для виявлення особливостей мовленнєвого розвитку дітей: якісної та кількісної оцінки недорозвинення мовлення, отримання та аналізу структури дефекту. Для оцінки виконання завдань використовували бально-рівневу систему.

Проводячи якісний аналіз отриманих результатів, ми виявили, що діти старшого дошкільного віку із ЗПР експериментальної групи знаходяться на середньому рівні та нижчому за середній рівні розвитку зв'язного мовлення.

Таким чином, при складанні розповіді за серією сюжетних картинок у багатьох дітей спостерігалось незначне спотворення ситуації, неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків, стереотипність оформлення висловлювання. Часто діти обмежувалися перерахуванням дій зображених на картинках, в деяких випадках діти неправильно розкладали картинки. При переказі тексту спостерігалось відтворення смислових ланок з незначними скороченнями. Практично у всіх випадках розповіді дітей пронизані паузами, пошуком необхідних слів.

Отже, кількісні показники та якісні характеристики стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР свідчить про необхідність використання додаткових інноваційних методів або засобів стимуляції для покращення дослідженої характеристики усного мовлення.

РОЗДІЛ 3
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА
КОРЕКЦІЇ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕТОДУ
РОЗВ'ЯЗАННЯ ВИНАХІДНИЦЬКИХ ЗАВДАНЬ

3.1. Метод розв'язання винахідницьких завдань: структура, основні форми та принципи їх використання

Наукові розвідки щодо створення теорії технологічного навчання розв'язуванню винахідницьких задач були розпочаті у 1946-му році Генріхом Альтшуллером, що вже наприкінці 80-х років ХХ століття, як ТРВЗ-технології стали основою масштабних інженерних проектів ряду країн Європи, Азії та Північної Америки. Тоді ж, протягом десяти років експериментально перевірялась ефективність використання ТРВЗ в навчанні школярів. Результати даних досліджень показали, що ТРВЗ-технології можуть використовуватись незалежно від природи завдань, а як певна система пошуку рішень [1].

На початку ХХІ століття ТРВЗ-технології «молодшають», охоплюючи коло питань все більш юних цільових аудиторій. Зроблено перші кроки щодо впровадження прийомів роботи в початковій школі, а пізніше – в роботі ДНЗ.

За результатами досліджень психологів виявлено, що діти, які систематично вправляються за принципами ТРВЗ мають значно нижчий рівень тривожності, ніж діти з контрольних груп. Це свідчить про те, що ТРВЗ-технології сприяють не лише розвитку інтелектуальних та креативних здібностей, а також стабілізують психологічний стан дітей, підвищують концентрацію та впевненість у собі та своїх силах у кризових ситуаціях [1].

З 1987 року, завдяки творчим зусиллям М.Шустермана, ТРВЗ активно використовується в роботі педагогічних працівників дошкільних закладів Росії та України. Наукові дослідження засвідчують, що сутність даної методики та її принципові відмінності від інших освітньо-виховних

технологій полягають у тому, що вона ніяк не є догмою, а навпаки, дає дітям підґрунтя для вільного пошуку, самовираження та самореалізації.

Теорія розв'язування винахідницьких задач (ТРВЗ) – точна наука, яка має і свою галузь дослідження, і свої інструменти.

Г.Альтшуллер визначає наступні основні завдання своєї ТРВЗ-технології [1]:

- «ТРВЗ перетворює вироблення нових технологічних ідей в точну науку, розв'язування винахідницьких завдань – замість пошуків «наосліп» – будується на системі логічних операцій».
- ТРВЗ створює принцип, що допоможе знайти вихід із будь-якої ситуації, а реалізація творчих здібностей ґрунтується на використанні різних методів творчого мислення.

Основними принципами ТРВЗ-технологій є:

- 1) розв'язання суперечностей;
- 2) системний підхід (вміння бачити навколишній світ у взаємозв'язку всіх його елементів);
- 3) вміння віднайти необхідний у даній ситуації резерв.

Реалізація ТРВЗ-технології у дошкільному навчальному закладі здійснюється як у процесі виховання, так і в навчальному процесі, що особливо важливе для пізнавальної мовленнєво-інтелектуальної діяльності [1 – 4].

Отже, в освітньому процесі дошкілля для ефективного використання ТРВЗ-технології потрібно [5]:

1. На першому етапі: навчити дитину знаходити і розв'язувати суперечності, не боятися негативного в об'єкті та явищі; навчання системному підходу, тобто бачення світу у взаємозв'язку його компонентів; формування вміння бачити й використовувати навколишні ресурси.
2. На другому етапі: необхідно вчити дошкільників винаходити; на цьому етапі навчання діти за допомогою ТРВЗ «оживляють» предмети й явища,

приписують одним якості інших і навпаки, а також відкидають непотрібні і знаходять найкращі варіанти.

3. На третьому етапі – вирішувати казкові завдання, придумувати казки; треба навчити кожну дитину уникати сумного закінчення казок, не змінюючи при цьому сюжету, складати нові казки на основі добре відомих.
4. Четвертий етап – використовувати нестандартні оригінальні рішення. Спираючись на набуті знання та інтуїцію, дитина вчиться знаходити вихід із будь-якої життєвої ситуації.
5. П'ятий етап ТРВЗ – це проведення бесід з вихованцями на тему «історія речей». Дітям варто пропонувати простежувати історію виникнення книги, олівця, стола, вчити логічно обґрунтовувати свої вимисли.

З даною метою – використання ТРВЗ-технології для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку можна апробувати наступні такі методи з когорти методів ТРВЗ-технології [1]:

- метод контрольних запитань (цей метод є удосконаленим варіантом методу спроб і помилок, а також одним із методів активізації творчого мислення; метою методу є підведення дітей до виконання поставленого завдання за допомогою навідних запитань);
- метод протиріччя (один з елементів діалектики, закон єдності та боротьби протилежностей; дозволяє формувати мислення та відстоювати свою думку);
- мозковий штурм (один із найдієвіших методів зняття психологічної інерції; реалізуючи даний метод діти вчаться генерувати ідеї, приступаючи всі можливі бар'єри та перепони, а потім обирати із запропонованого найефективніші рішення; використовувати будь-які наявні та потенційні ресурси; застосовувати весь спектр уяви та креативності);

- біном та поліном фантазії (основою мислення є його двоїста структура, а не окремі складові елементи; розповідь (оповідання) може виникнути лише з «біному фантазії», але при цьому необхідно, щоби два слова відділяла певна дистанція: одне має бути досить «чужим», складаючи з іншим незвичайне сусідство; за такої умови активізується уява, намагаючись установити між словами «близькість», створювати з них єдність, де відчужені елементи могли б співіснувати);
- системний оператор (схема талановитого мислення, бачення будь-якого об'єкта у його просторових і часових взаємозв'язках із іншими об'єктами);
- метод фокальних об'єктів або метод каталогу – є одним із методів активізації творчої думки, який допомагає зняти психологічну інерцію й віднайти оригінальні вирішення; визначається будь-який реальний об'єкт з метою його вдосконалення; за допомогою даного методу можна винайти дещо нове, видозмінюючи або поліпшуючи реальний об'єкт; ознайомити дітей із раніше невідомими характеристиками предметів і явищ, тобто, змінити «кут зору» на вже знайомі об'єкти);
- метод синектики (синектика – поєднання різнорідних несумісних елементів, передбачає застосування 4-х прийомів, що ґрунтуються на аналогіях: прямій, особистій (емпатія), символічній, фантастичній; метод вчить дітей аналізувати, співставляти та порівнювати, відшукувати схожі та відмінні риси будь-яких об'єктів, і робити на основі своїх знахідок нові неординарні відкриття).

Запропоновані методи та прийоми роботи допомагають удосконалювати мовленнєві навички з автоматизації звуків, поповнювати активний словник і формувати змістовність, логічність, точність та оригінальність висловлювань дітей. Одночасно з цим підвищується інтерес до саморозвитку, надаючи можливість прояву інтелектуальної ініціативи та здатності до творчого самовираження кожної дитини [4].

Робота із творчими задачами сприяє підвищенню рівня загального мовленнєвого розвитку. Мовлення дітей стає більш усвідомленим та довільним. У дошкільнят закріплюються навички самостійної роботи, підвищуються показники вмотивованості до міжособистісного спілкування.

Як висновок, можна стверджувати, що використання ТРВЗ-технологій при роботі з дітьми, які мають ЗПР, є доцільним, важливим та ефективним. Одночасно розвиваючи мовлення та інші пізнавальні й вольові процеси, ТРВЗ сприятимуть гармонійному та всебічному розвитку дітей.

3.2. Структура та зміст методики розв'язання винахідницьких завдань для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Зв'язне мовлення відіграє важливу роль у процесі мовленнєвого розвитку дошкільників. У дітей з мовленнєвими порушеннями комунікативні уміння і навички формуються у недостатньому обсязі і якості, а процес їх формування відбувається у більш пізні терміни, ніж у дітей із звичним перебігом мовлення. Недоліки у формуванні мовних засобів подовжений час не дозволяють таким дітям активно включатися у мовленнєве спілкування та гальмують їх емоційно-психологічний розвиток. За даними проведеного експерименту, у старших дошкільників із ЗНМ наявні специфічні труднощі у формуванні зв'язного мовлення: недостатнє вміння відображати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, вузьке сприйняття дійсності, нестача мовленнєвих засобів, труднощі, що з'являються при плануванні зв'язного вислову.

У старшому дошкільному віці у дітей із ЗНМ формування мовних засобів зв'язного спрямоване на удосконалення та розвиток сприймання зверненого мовлення, його розуміння (мовленнєвосприймальна ланка) та на формування навички самостійного мовлення у процесі відповідей на запитання, складання висловлювань з опорою на наочність та без неї (мовленнєвовідтворювальна ланка). Отже, ефективність корекційного навчання забезпечується послідовним розвитком зв'язних форм мовлення за

двома векторами: від діалогічних до монологічних, від репродуктивних до продуктивних (творчих) форм.

Сучасні освітні вимоги ставлять на меті оволодіння дітьми такими формами усного мовлення, як відповідь на поставлене запитання, самостійна постановка питання, розповідь, коротке повідомлення, опис, переказ літературного тексту, розповідь та бесіда за картиною та серією картинок, творча розповідь.

Робота з формування зв'язного мовлення проводиться поступово: спочатку у процесі відпрацювання смислової програми зв'язного висловлювання. З цією метою логопед разом з дитиною розглядає сюжетні малюнки або їх серію, ставить запитання, які допомагають дитини встановлювати смислові зв'язки між окремими елементами. Наприклад, хто це? Що робить? Куди? Кому? Чим? Коли?тощо.

Далі відбувається формування навички перекодовування смислової програми висловлювання із пасивної в активну, в розгнене мовлення. Ці дії доречно відпрацьовувати на рівні речення, а потім зв'язного тексту. Удосконалення навички діалогічного та монологічного мовлення відбувається у процесі предметно-практичної діяльності у формі діалогу, запитань, підказок та без них на спеціальних корекційних заняттях у ігровій формі.

У процесі логопедичного супроводу дітей із ЗНМ (у даному випадку внаслідок затримки психічного розвитку) в умовах інклюзивно-ресурсного центру можна здійснювати наступні види роботи з використанням ТРВЗ-технології:

1. На заняттях з автоматизації поставлених звуків у зв'язному мовленні діти можуть складати казки, «перероблювати» вже існуючі, використовуючи прийоми фантазування, вчаться формулювати казкові протиріччя. Вигадувати загадки, сприяючи таким чином систематизації властивостей предметів і явищ, побудові моделей, розвитку асоціативного руху. Працюючи за алгоритмом, діти також вчаться лексико-граматичній

побудові викладу власних думок. За допомогою розв'язування завдань методом «мозкового штурму» діти тренуватимуть комунікативні навички, розв'язуватимуть протиріччя, співвідносячи варіанти одне одного, спілкуватимуться між собою щодо вибору оптимальних рішень. Знайомство дітей з основами синектики, спільний пошук аналогій дозволить чіткіше усвідомлювати схожість та розбіжність предметів і явищ, розвиватиме словник дітей позначеннями ознак та характеристик. Морфологічний аналіз та метод фокальних об'єктів дозволять поглиблено деталізувати та розширювати діапазон узагальнюючих слів, синонімів, антонімів.

2. На індивідуальних заняттях із корекції звуковимови, навчання грамоті та розвитку лексико-граматичної сторони мовлення діти, мандруючи чарівними країнами, вигадують події, які передували даним чи слідували за ними, розвиваючи тим самим системно-діалектичний спосіб мислення. Розкривають та систематизують речення, слова, склади і звуки, усвідомлюючи їх упорядкованість та структуру.

3. Також із дітьми доцільно використовувати різноманітні методи та форми творчої діяльності як спосіб «вийти за площину» – засвоїти зміст речей на невербальному рівні, поєднати отримані образи із власними думками та успішно втілити їх у словесній формі.

Оскільки базисною ідеєю ТРВЗ є можливість дитини бути почутою, вислухати будь-які її думки та уявлення, не вдуваючись до оцінювання її думок, розподілу їх на правильні та неправильні, діти, залучені до роботи із ТРВЗ-технологіями, насамперед, позбавляються страху перед власною мовленнєвою активністю. Таким чином, ТРВЗ стають так званим «спусковим механізмом» для формування потреби дитини в активній мовленнєвій та комунікативній діяльності.

Метою експериментального навчання став розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку за допомогою ТРВЗ-технологій.

Завдання експериментального навчання:

- розвиток лексико-граматичних категорій;
- розвиток зв'язного мовлення;
- розвиток просторових уявлень;
- розвиток творчого та креативного мислення;
- розвиток психічних процесів (пам'ять, мислення, увага, уява);
- розвиток стресостійкості та самокритичності.

Принципи експериментального навчання:

1. Загально дидактичні:

- Принцип системності і послідовності – послідовне викладання та вивчення навчального матеріалу.
- Принцип доступності – зміст завдання опирається на минулий досвід дитини.
- Принцип полісенсорності – засвоєння сприймання та відтворення вивченого через включення декількох сенсорних систем одночасно.

2. Спеціальні принципи:

- Принцип урахування індивідуальних особливостей кожної дитини її можливостей та здібностей. Реалізація принципу відбувалася з урахуванням актуального та найближчого розвитку.
- Принцип комплексного підходу – реалізовувався через залучення дітей з ООП до корекційно-розвиткових занять з іншими фахівцями в умовах інклюзивно-ресурсного центру.

Етапи формування експерименту:

1. **Підготовчий етап** – збір інформації передбачав діагностику та кількісно-якісний аналіз стану зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, підбір засобів розвитку зв'язного мовлення, які можна застосувати в експериментальній методиці, нами було розроблено систему перспективного планування та розроблено адаптовані конспекти експериментальних занять.

2. **Основний етап** – впровадження експериментальної методики. Нами було проведено 30 занять з експериментальною групою дітей, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. Перше заняття спрямоване на актуалізацію знань, вміння творчо мислити та висловлюватися.

3. **Заключний етап** – вивчення ефективності впровадження експериментальної методики. Нами була проведена повторна діагностика стану розвитку зв'язного мовлення та здійснено кількісно-якісний аналіз отриманих результатів у експериментальній групі спираючись на первинне діагностування цієї ж групи враховуючи принцип розвитку «я вчора, я сьогодні», сформульовано висновки щодо ефективності запропонованої експериментальної методики розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР засобами ТРВЗ.

Експериментальне навчання проводилося на базі комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Краснопільської селищної ради та тривало протягом чотирьох місяців з грудня 2019 року по березень 2020 року. У навчанні взяло участь десять дітей із ЗПР.

З дітьми проводилися заняття за експериментальною методикою. Конспекти були адаптовані та розроблені відповідно до вікових та інтелектуальних можливостей дітей. Заняття проводилися двічі на тиждень, тривалість заняття відповідала граничному навантаженню дітей старшого дошкільного віку з урахуванням ООП і складала 25 хвилин.

Структура занять була традиційною і містила три частини:

1. **Вступна частина** (тривалість 5 хвилин). Вона включала у себе встановлення контакту з дітьми, налаштування їх на заняття, повідомлення теми заняття.

2. **Основна частина** (тривалість 15 хвилин). Ця частина містила всі логопедичні компоненти, зокрема, вправи на розвиток мовленнєвого дихання, артикуляційної та дрібної моторики, а також завдання із ТРВЗ-технологій, розроблені відповідно до теми заняття.

3. Заключна частина (тривалість 5 хвилин). Ця частина складалася з підведення підсумків (короткі запитання до дітей щодо видів роботи, які виконувалися дітьми на занятті) та словесної оцінки діяльності дітей.

Корекційно-логопедична робота з розвитку зв'язного мовлення проводилася цілеспрямовано та систематично. Календарно-тематичне планування занять експериментального навчання запропоноване нами нижче (табл.3.2.1).

Таблиця 3.2.1.

**Календарно-тематичне планування
експериментального навчання**

Тиждень	Тема заняття
1.	Актуалізація знань, вміння творчо мислити
	Приєм фантазування «Ділення – об'єднання»
2.	Метод фокальних об'єктів
	Приєм фантазування «Збільшення - зменшення»
3.	Властивості і ознаки об'єктів
	Розвиток асоціацій
4.	Розвиток асоціацій (продовження)
	Приєм фантазування «Живі предмети»
5.	Приєм фантазування «Чарівник часу»
	Приєм фантазування «Чарівник часу» (продовження)
6.	Морфологічний аналіз
	Приєм фантазування «Навпаки»
7.	Складання казок за прийомом «біном фантазій»
	Підсумкове заняття за прийомами фантазування
8.	Розповідь за картинкою: аналітико-ситетична робота
	Розповідь за картинкою: «Оператор»

9.	Розповідь за картинкою: «Оратори»
	Підсумкове заняття з розповідей за картинками
10.	Прогнозування об'єкт «Лікарня»
	Прогнозування об'єкт «Літак»
11.	Фантазування об'єкт «Магазин»
	Приєм еврика об'єкт «Велосипед»
12.	Приєм еврика об'єкт «Морозиво»
	Підсумкове заняття з придумування нових об'єктів
13.	Поняття класифікації
	Класифікація тваринного світу
14.	Складання казок про тварин
	Класифікація рослинного світу
15.	Складання казок про рослини
	Підсумкове заняття

Нижче до Вашої уваги пропонуємо приклади конспектів експериментальних занять.

Конспект заняття №3

Тема: МЕТОД ФОКАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ

Мета: збагачувати активний словник дітей прикметниками; вчити ставити питання та відповідати на них; ознайомитися з грою «Так-ні»; систематизувати уявлення про властивості об'єктів; розвивати вміння переносити властивості з одного об'єкту на інший; розвивати зв'язне мовлення, уяву, увагу, фантазію.

Обладнання: різноманітні іграшки або їх зображення, Тигрик іграшка-помічник.

Хід заняття

1. Вступна частина

Діти сьогодні ми разом з Тигриком пофантазуємо та пограємо в його незвичайні ігри.

2. Основна частина

Гра «Так-ні» на столі викладено сім предметів чи картинок, необхідно відгадати, що саме задумано педагогом. На питання можна відповідати лише так або ні. Перший предмет грає Тигрик і логопед. Предмети: щітка, кавун, голка, фарби, черевик, цвях, прапор.

Логопед: Я загадала якийсь предмет. Відгадай його, тільки питання мають бути такими на які можна відповісти «так» або «ні». Гра називається «Так-ні».

Тигрик: Це фарби?

Логопед: Ні.

Тигрик: Це зліва чи справа від фарб?

Логопед: Я не можу відповісти на це запитання. Запитай по іншому.

Тигрик: Це справа від фарб?

Логопед: Ні.

Тигрик: Тоді зліва і це кавун?

Логопед: Ні.

Тигрик: Це справа від кавуна?

Логопед: Так.

Тигрик: Це голка?!

Логопед: Так. Ти зміг відгадати після п'яти запитань. Можливо дітки будуть швидше?

Тигрик: Подивимося!

Гра проводиться 2-3 рази, потім ускладнюється розкладка здійснюється у формі квадрат з чітким розмежуванням: зверху, знизу, зліва, справа.

Вправа «Назви ознаки». Логопед пропонує до розгляду 3-4 предмети із далеких тематичних груп. Наприклад: цвях, черевик, кавун. Необхідно назвати якомога більше ознак цих предметів. Можна влаштувати змагання до якого предмету буде названо найбільше ознак.

Фізкультхвилинка «Дівчатка і хлоп'ятка»

На слово хлоп'ятка діти підіймають руки до гори, на слово дівчатка ставляють на пояс. Крім слів «хлоп'ятка» і «дівчатка» використовуються імена та характеристики жіночого і чоловічого роду (Аня, Даня, Таня, соня) і відстежується реакція на них.

Використання прийому «Метод фокальних об'єктів».

Хлопчики, як відомо любляють грати машинками, а дівчатка – ляльками. Тож давайте придумаємо таку машинку і ляльку яких ще ніхто наколи не бачив. Логопед використовує ознаки з вправи «Назви ознаки» по черзі приєднуючи їх до машинка чи ляльки і обговорюють: Як таке може бути? Для чого це може бути корисним?

Бажано використовувати ознаки що безпосередньо не пов'язані з об'єктами. Наприклад: лялька яку можна з'їсти, машинка що має шнурки. Як підсумок гри проговорюється послідовність фантазування нової іграшки.

Практичне завдання. Намалювати нову ляльку або машинку за вибором дитини.

3. Заключна частина.

Молодці дітки! Добре попрацювали. Давайте пригадаємо які картинка ми відгадували? Що ми нового сьогодні з вами придумали?

Заняття № 6

Тема: РОЗВИТОК АСОЦІАЦІЙ.

Мета: збагачувати активний словник дітей прикметниками; вчити ставити питання та відповідати на них; вправляти в навичках асоціативного

мислення, театралізації, перевтілення; розвивати зв'язне мовлення, уяву, увагу, фантазію.

Обладнання: картинки із зображенням предметів, аркуші паперу, фарби.

Хід заняття

1. Вступна частина

Діти до нас на заняття завітав наш Тигрик, він знову хоче пограти разом з нами. Тигрик говорить що ми будемо подорожувати сьогодні в казку, а ще ми станемо з вами незвичними художниками.

2. Основна частина

Гра «Теремок». Тигрик нагадує дітям зміст казки «Теремок» і пропонує пограти. Логопед роздає діткам картинки або предмети, і всі почерзі просяться до теремка. Потрапити туди можна якщо гість доведе, що він чимось схожий на господаря (мають якісь спільні ознаки). Наприклад варіант гри:

- Стук-стук! Хто в теремку живе?
- Я – бджілка, а ти хто?
- А я ножиці.
- І чим ви на мене схожі?
- У тебе гостре жало, а у мене гострі леза.
- Проходьте на гостину!

Гру можна провести двічі: спочатку господарем буде Тигрик, а потім кожна дитина може бути господарем.

Гра-театралізація. Логопед пропонує картинки з предметами, а діти повинні їх «показати» називаючи зовнішні ознаки, дії з ними, звуки, що вони видають та ін..

Вправа «Клякси». Тигрик демонструє на аркуші паперу пляму і пропонує дітям придумати на що вона схожа. При цьому малюнок можна повертати в різні боки. Потім логопед пропонує створити свої клякси: аркуш

паперу скласти навпіл, на одну сторону налити гуаш і закрити, на обох сторонах вийдуть плями. Отримані зображення можна доповнити якимись елементами і перетворити їх у завершені роботи. Можна організувати виставку робіт.

3. Заклучна частина.

Молодці, добре попрацювали, погляньте на нашу виставкову галерею. Дітки яку казку ми пригадали разом з Тигриком? Які герої ожили із плям?

Заняття №13

Тема: ПРИЙОМ ФАНТАЗУВАННЯ «БІНОМ ФАНТАЗІЙ»

Мета: збагачувати активний словник дітей прикметниками та прийменниками; познайомити дітей з прийомом фантазування Джані Родарі «Біном фантазій»; розвивати зв'язне мовлення, уяву, увагу, фантазію.

Обладнання: два чарівних мішечки, іграшки – живі істоти та картинки із зображенням неживих предметів, аркуші паперу, олівці, фломастери, фарби.

Хід заняття

1. Вступна частина

Доброго дня, діти наш Тигрик передавав вам вітання із сонячної Італії та говорить що сумує за нашими заняттями і тому надіслав нам два чарівні мішечки.

2. Основна частина

Вправа «Чарівний мішечок». В одному мішечку знаходяться іграшки тварин, а в іншому картинки із зображенням неживих предметів. Дитина дістає іграшку та картинку. Іграшку намагається впізнати на дотик. Потім поєднує ці два слова в одному реченні. Наприклад: слон і молоток

«Хобот слона довгий, як і ручка молотка»; кіт і голка «Вуса kota тоненькі як голка» або «голка колиться як нігті ката».

Гра «Руки-ноги» логопед називає різноманітні команди з використанням слів «руки», «ноги» і різні прийменники, наприклад «руки під ногами», «руки через ноги». Приклади прийменників: за, над, перед, під, біля, коло, в, у, на, без, до, через та інші.

Вправа фантазування. Із мішечків логопед дістає по одній іграшці, а діти поєднують ці слова в словосполучення змінюючи прийменники. Наприклад: кінь в автомобілі, кінь біля автомобіля, автомобіль на коні та інші. Потім придумують сюжет казки та розповідають її по-черзі.

Практична робота. Виконати ілюстрацію до придуманої казки. По завершенню малювання роботи оформити як виставку.

3. Заклучна частина.

Діти погляньте які ви вправні ілюстратори та казкарі! А скажіть будь ласка які слова ми сьогодні використовували найчастіше? Думаю сьогоднішнє заняття вам сподобалося? А для нашого Тигрика давайте зробимо фото, та надішлемо йому.

Отже, у цій частині роботи нами було запропоновано короткий опис структури та зміст адаптованої експериментальної методики для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку у дітей із ЗПР засобами ТРВЗ-технологій. Для аналітичного вивчення ми запропонували окремі зразки конспектів корекційно-розвиткових занять із експериментальної методики.

3.3. Кількісно-якісний аналіз результатів вивчення стану зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку

Для визначення ефективності впровадженої методики формувального експерименту, нами було проведено повторне діагностування рівня розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. Вторинна діагностика так само проводилася за методикою К. Крутій.

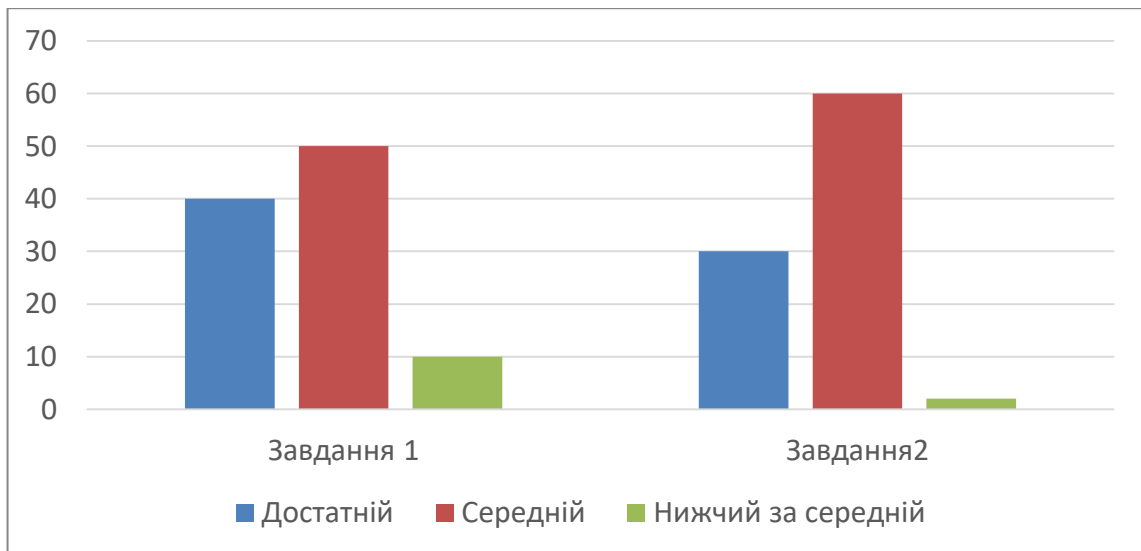
З дітьми експериментальної групи проводилася індивідуальна діагностика з кожною дитиною окремо. Дані діагностики занесені до таблиці 2 (Додаток Г). На підспіва отриманих даних побудована діаграма. Індивідуальна діагностика складалася з двох завдань, які по-черзі пропонувалися виконати кожній дитині. Оцінювання здійснювалося як і на попередньому етапі.

При виконанні завдання №1 – «Складання розповіді за допомогою чотирьох сюжетних картинок» (Додаток Д) та завдання №2 – «Переказ тексту» (Додаток Е), у процесі оцінювання використано ті ж самі критерії виконання (сміслової адекватності та самостійності виконання; критерій можливості побудови тексту; критерій граматичного оформлення, критерій лексичного оформлення). Сумарний бал складається з оцінок за чотирма критеріями. Максимальна оцінка – 20 балів.

Максимальна оцінка за тест серії обстеження стану зв'язного мовлення утворюється шляхом складання всіх балів і дорівнює – 40 балам. Для отримання загальної оцінки за всю серію бали за розповідь і переказ склалися та подавалися в відсотках.

Після аналізу отриманих результатів ми виділили три рівні успішності виконання завдань, що свідчать про стан зв'язного мовлення у цих дітей – достатній, середній та нижче середнього. Під час вторинного обстеження ми не виявили дітей, які б виконували завдання не відповідно до інструкції.

Отримані результати вторинної діагностики відображені у Таблиці даних вторинної діагностики експериментальної групи (Додаток Г). Результати заключної фронтальної та індивідуальної діагностики можна простежити по Рис. 3.1.

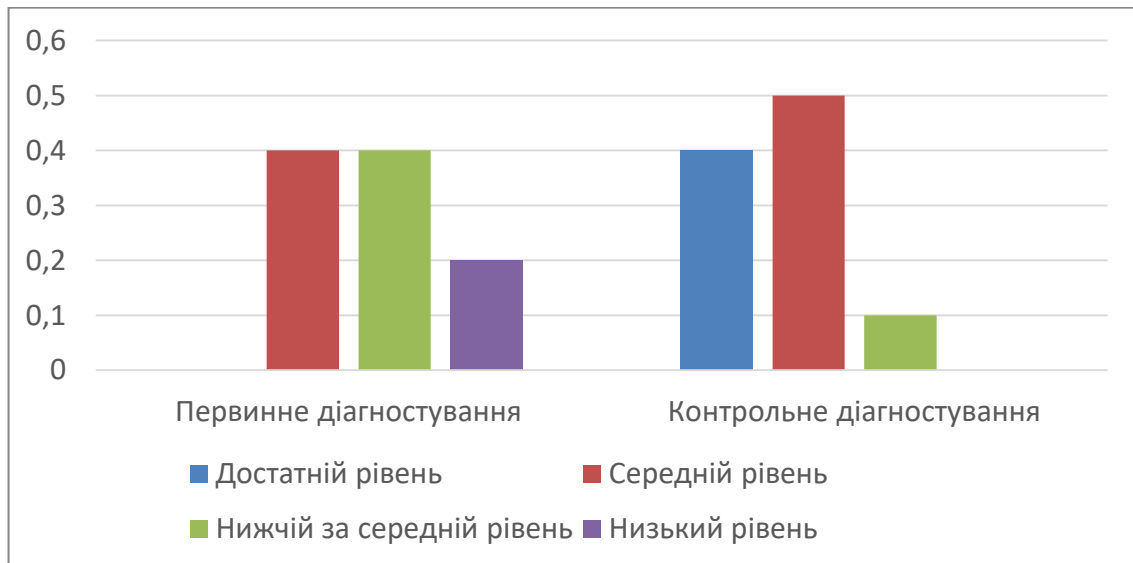
Рис. 3.1. Результати повторної фронтальної та індивідуальної діагностики (завдання №1, завдання №2).

Аналіз отриманих результатів показав, що при складанні розповіді за серією сюжетних малюнків на достатньому рівні перебуває 4 дитини (що становить 40% загальної кількості дітей), на середньому рівні 5 дітей (що становить 50% загальної кількості), на нижчому за середній 1 дитина (що становить 10% загальної кількості). Дітей, які не виконали завдання не було.

Аналіз отриманих результатів показав, що при преказуванні знайомого літературного тексту на достатньому рівні перебуває 3 дитини (що становить 30% загальної кількості), на середньому рівні – 6 дітей (що становить 60% загальної кількості), на нижчому за середній – 1 дитина (що становить 10% загальної кількості).

У порівнянні з первинною діагностикою, показники рівня розвитку зв'язного мовлення дітей при вторинному обстеженні, значно покращилися. А саме з'явився достатній рівень розвитку зв'язного мовлення у чотирьох дітей 40%, середній рівень підвищився з 40% до 50%, нижчий середнього зменшився з 40% до 10%, низький рівень зменшився з 20% до 0%.

Щоб підтвердити ефективність використання теорії розв'язання винахідницьких завдань у процесі розвитку зв'язного мовлення, сумістимо показники первинної та заключної діагностик (Рис. 3.2).

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз результатів фронтальної та індивідуальної діагностики (на етапі констатувального та формувального етапів експерименту).

Спираючись на результати вторинної діагностики виявлено, що при складанні розповіді за серією сюжетних картинок та переказі літературного тексту діти експериментальної групи показали значно кращі результати ніж при первинному діагностуванні. Враховуючи особливості розвитку дітей із ЗПР і той фактор, що дана категорія відноситься до дітей з особливими освітніми потребами порівняння відбувається відносно цих дітей в минулому і теперішньому, а не в порівнянні з дітьми з нормо типовим розвитком.

Слід зазначити, що кількісні результати дослідження безпосередньо проявляються в якісній характеристиці мовлення. Діти після проведеної з ними роботи, будують свої висловлювання більш логічно, послідовно, також обсяг оповідань значно збільшився.

Як бачимо, використання в роботі з вихованцями із числа експериментальної групи ТРВЗ-технологій сприяло підвищенню кількісно-якісного складу їх словника, тобто підвищенню рівня лексичної та граматичної компетенцій, поліпшило контактність та якість спілкування дітей з однолітками та дорослими, збільшило загальну потребу дітей до

спілкування та самовираження (комунікативна компетенція), позитивно вплинуло на розвиток творчої уяви та креативного мислення дітей.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що рівень сформованості мовленнєвої компетентності дітей експериментальної групи підвищився.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Мовлення – найбільше багатство, дане людині, і його можна примножити чи непомітно розгубити. Мовлення пов'язує між собою усі психічні процеси людини, тому для дитини дошкільного віку мовлення є одночасно метою та засобом досягнення взаємодії з оточенням, ключем до розвитку творчих здібностей та пізнавальних потенціалів.

Проблемою сьогодення є збільшення дітей із затримкою психічного розвитку яке провокує порушення всіх компонентів нормо типового розвитку. Стан зв'язного мовлення даної категорії дітей потребує колекційного впливу. Саме тому нами була запропонована експериментальна методика розвитку зв'язного мовлення для дітей старшого дошкільного віку із ЗПР засобами теорії розв'язання винахідницьких завдань.

Дана експериментальна метадика знайшла свою реалізацію у процесі системи логопедичних корекційно-розвиткових занять в умовах ІРЦ.

Після завершення експериментального навчання нами була проведена повторна діагностика стану розвитку зв'язного мовлення, що підтвердило ефективність запропонованої методики.

Кількісний аналіз результатів повторного обстеження стану розвитку зв'язного мовлення показав значне покращення всіх показників.

У порівнянні з первинною діагностикою, показники рівня розвитку зв'язного мовлення дітей при вторинному обстеженні, значно покращилися. А саме з'явився достатній рівень розвитку зв'язного мовлення у чотирьох дітей – 40% осіб, середній рівень підвищився з 40% до 50%, нижчий середнього зменшився з 40% до 10%, низький рівень зменшився з 20% до 0%.

Якісний аналіз даних вторинної діагностики дозволяє стверджувати, що при складанні розповіді за серією сюжетних картинок та переказі літературного тексту діти експериментальної групи показали значно кращі результати ніж при первинному діагностуванні.

Отже запропонована та впроваджена у корекційно-розвитковий процес експериментальна методика розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із затримкою психічного розвитку засобами теорії розв'язання винахідницьких завдань може вважатися ефективною та рекомендованою до використання фахівцями у системі корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Розвиток зв'язного мовлення є центральним завданням мовленнєвого виховання дітей. Це зумовлено, насамперед, його соціальною значимістю у формуванні особистості. Саме в зв'язному мовленні реалізується основна, комунікативна, функція мови і мовлення. Зв'язне мовлення – вища форма розумової діяльності, яка визначає рівень мовного і розумового розвитку дитини. Оволодіння зв'язним усним мовленням складає найважливішу умову успішної підготовки дітей до навчання в школі.

Зв'язне мовлення являє собою складну форму мовленнєвої діяльності. Воно носить характер послідовного систематичного розгорнутого висловлювання. Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна. Вона здійснюється в двох основних формах – діалозі та монологі.

Значні труднощі в оволодінні навичками зв'язного мовлення спостерігаються у дітей із ЗНМ. Вони зумовлені недорозвиненням центральних компонентів мовної системи – лексико-граматичного та фонетико-фонематичного. Наявність у них вторинних відхилень у розвитку психічних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті) створює додаткові труднощі в оволодінні зв'язним мовленням.

Проведений аналіз наукової та методичної літератури показав, що тема роботи є важливою і актуальною на сьогоднішній день. Розвиток зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ потребує більш пильної уваги та ретельної роботи, ніж у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком. Тож доцільним у роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ є використання ТРВЗ-технологій.

Зв'язне мовлення дітей із ЗНМ характеризується невмінням зв'язно, послідовно передавати свої думки, розповідати про події власного життя. У зв'язку з цим діти виявляються непередготовленими до навчання в школі. Успішність навчання дітей до школи багато в чому залежить від рівня оволодіння ними зв'язним мовленням. Сприйняття і відтворення текстових навчальних матеріалів, уміння давати розгорнуті відповіді на запитання,

самостійно викладати свої думки – все це вимагає достатнього рівня розвитку зв'язного мовлення.

Поведена напередодні практичної частини експерименту первинна діагностика показала, що діти експериментальної групи знаходяться в основному на середньому рівні розвитку зв'язного мовлення. У багатьох дітей при складанні розповіді за серією сюжетних картинок спостерігалось незначне спотворення ситуації, а також неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків. У більшості випадків розповіді були складені без аграматизмів, але виявлялася стереотипність оформлення висловлювання. Часто діти обмежувалися перерахуванням дій зображених на картинках. В деяких випадках діти неправильно розкладали картинки, але при цьому логічно вибудовували сюжет оповідання.

При переказі тексту спостерігалось відтворення смислових ланок з незначними скороченнями. Практично у всіх випадках розповіді дітей пронизані паузами, пошуком необхідних слів.

Кількісний і якісний аналіз результатів дослідження підтвердив недорозвиток зв'язного мовлення у дітей означеної категорії. Для розв'язання цієї проблеми нами було створено систему логопедичних занять з використанням елементів ТРВЗ-технологій.

Розвиток зв'язного мовлення дітей із ЗНМ краще здійснювати в провідному виді діяльності дошкільника – у грі. У комплексному підході до виховання і навчання дошкільників у сучасній дидактиці важлива роль належить цікавим розвиваючим іграм, завданням, розвагам. Вони цікаві для дітей, емоційно захоплюють їх. Процес вирішення, пошуку відповіді, заснований на інтересі до завдання в даному випадку неможливий без активної роботи думки. Цим положенням і пояснюється значення ТРВЗ-технологій для розумового і всебічного розвитку дітей із ЗНМ.

Враховуючи потенційні можливості ТРВЗ-технологій, у даній роботі було запропоновано дослідити його використання в процесі розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Для розвитку зв'язного мовлення та розширення словника нами було запропоновано використання циклу занять до яких включені завдання із використанням ТРВЗ-технологій. Після проведеної системи занять, вправ та ігор, було здійснено підсумкове обстеження. Таким чином, вторинна діагностика показала, що використання даної технології є ефективним методом розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Після ряду проведених занять ми провели вторинну діагностику, яка показала, що діти навчилися послідовно складати розповіді за запитаннями, сюжетними картинками, описові розповіді, переказувати тексти. Діти стали використовувати складні речення, поширювати свої відповіді.

Таким чином, проведена практична робота за період з грудня по березень, що включає в себе заняття, індивідуальну роботу з дітьми, роботу з батьками, а також ігри та вправи, призвела до поліпшення основних пізнавальних процесів і до покращення розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників, наша робота дала позитивні результати.

Мета нашої дослідної діяльності була досягнута, ми змогли покращити зв'язне мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ за допомогою використання ТРВЗ-технологій, про що свідчать дані індивідуальної та фронтальної діагностик.

Список використаних джерел

1. . Развитие общения дошкольников со сверстниками / ред. А.Г. Рузская. — М.: Педагогика, 2009. - 216 с.
2. . Альтшуллер Г., Шапиро Р. О психологии изобретательского творчества. Вопросы психологии. 1956. № 6. С. 24-26.
3. "ТРВЗ і дошкільне виховання" "Дитячий садок" 2005 р №21-24
4. Бастун Н. А. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання : навч. посіб. [для педагогів і шк. психологів] / Н. А. Бастун, Т. В. Сак.— К. : ІЗМН, 1997. – 126 с
5. Богат В. ТРВЗ у дитячому садку //Дошк.вих. - 1995. - N 1.
6. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / Богуш А. – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 216 с
7. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / А. М. Богуш. – К. : УЗМН, 1997. – 109 с.
8. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. - К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. — 374 с.
9. Болсун С. А. Освітній потенціал ТРВЗ (теорія розв'язання винахідницьких завдань). Ч. 1 / Світлана Болсун. – Х. : Вид. група «Основа», 2014. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою» ; Вип. 5 (137)).
10. Болсун С.А. Освітній потенціал ТРВЗ // Технології. - №7-8 (127-128) квітень 2014р. С.2-3
11. Бондаренко Н. А. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення / Н. А. Бондаренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2013. – Вип. 24.

12. Борякова Н. Ю. Особенности формирования речевых высказываний у старших дошкольников с ЗПР / Н. Ю. Борякова. – М., 1983.
13. Використання методів ТРВЗ у роботі з дошкільниками / О.В.Карпенко // Ел.ресурс <https://abetkaland.in.ua/vykorystannya-metodiv-trvz-u-roboti-z-doshkilnykamy/>
14. Використання методів ТРВЗ// Дитячий садок.-2008 - № 36 – с.20
15. Воробьева В. К. Методика развития связной речи у детей с системным недоразвитием речи. – М. : АСТ: Астрель : Транзиткнига, 2006.
16. Гавриш Н. Развитие мовленєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.02. К., 2002. 32 с.
17. Гин А. Приемы педагогической техники / А.Гин. - Луганск: Янтарь, 2003.
18. Гин, А. А. (1996). О творческих учебных задачах. Педагогика + ТРИЗ: сб. ст. для учителей, воспитателей и менеджеров образования, (1), 20-25. Гомель: ИПП «Сож».
19. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки : Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність : посібник для вчителів / Анатолій Гін. – Луганськ : Навчальна книга, Янтар, 2004. – 84 с.
20. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки: Свобода вибору. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність: посібник для вчителя / А. О. Гін. — 13-е видання. — Х. : Вид. група «Основа», 2015. — 112 с
21. Глухов В. П. Особенности формирования навыков связной речи у детей с комплексными нарушениями речевого и познавательного развития / В. П. Глухов // The Way of Science. – 2014. – № 6 (6). – С. 91–95.
22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник / Ілона Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
23. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М.Дичківська. - К.: Академвидав, 2004. - 352 с.

24. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка ; ін-т дефектології АПН України. – К., 2004. – 150 с
25. Забрамная С.Д. Психолого-педагогическая диагностика / С.Д. Забрамная. – М. : Просвещение, Владос, 1995. – 130 с.
26. Зимняя И. А. Лингвopsихология речево́й деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
27. Ігри ТРВЗ дошкільного віку / М.С.Яшник // Ел.ресурс <https://vseosvita.ua/library/igri-z-trvz-doskilnogo-viku-59428.html>
28. Ігрові технології ТРВЗ / Н.С.Андрієнко // Ел. ресурс. - <https://vseosvita.ua/library/igrovi-tehnologii-trvz-66006.html>
29. Ілляшенко Т. Затримка психічного розвитку дітей: причини виникнення та корекція. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник / Т.Ілляшенко [за ред. Н. Софій, І. Єрмакова] – К. : Контекст, 2000.
30. Каталог ігор ТРВЗ / Н.А.Дудник // Ел. ресурс <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=node/8955>
31. Конспекти занять / Л.В.Усенко // Ел.ресурс <https://vseosvita.ua/library/konspekti-zanat-61679.html>
32. Королюк Т. Характеристика стану зв'язного мовлення дїтей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня / Т. Королюк, О. Ярмола // Вісник Львівського університету. Серія педаг. – 2012. – Вип. 28.
33. Крутїй К.Л. Дїагностика мовленнєвого розвитку дїтей дошкільного віку. Навчальний посїбник. – Запорїжжя: ТОВ «ЛППС» ЛДТ, 2005. – 208с.
34. Лалаева Р. И. Дифференцированный подход в коррекции речевых нарушений у детей с задержкой психического развития церебрально-органического генеза / Р. И. Лалаева, В. В. Морозова, Л. М. Полякова //

- Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина.– 2011. –т. 3. – № 3. – С. 75–79.
35. Лалаева Р., Серебрякова Н. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи. – СПб: СОЮЗ, 2001. 220 с.
  36. Ласточкина О., Дяденко А. Розвивальне навчання як засіб активізації творчого мислення старших дошкільників із ЗНМ. Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту: XI Всеукр. наук.-практ. конференція. Суми. 2011. С. 232-236.
  37. Лебединская К.С. Основные вопросы клиники и систематики задержки психического развития / К.С.Лебединская. – М., 1982.
  38. Лебединська К. С. Затримка психічного розвитку у дітей // Причини аномалій розвитку у дітей. М.: Изд-во АПН СРСР, 1984.
  39. Леонтьев А. А. Психолінгвістическіє єдності і породження речевого висказування / А. А. Леонтьев. – Изд. 4-е, стер. – М.: КомКнига, 2007. – 312 с.
  40. Лурия А. Р. Речь и развитие психических процессов у ребенка : эксперим. исслед. / А. Р. Лурия, Ф. Я. Юдович. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1956. – 94 с.
  41. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения / А. К. Маркова. – М.: Педагогика, 1974. – 240 с.
  42. Марченко І. С. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / І. С. Марченко. – К., 2001. – 20 с.
  43. Методи і прийоми ТРВЗ у дитячому садку / С.О.Юркова // Ел.ресурс <https://vocalkazan.ru/uk/zdorove-i-sport/metody-i-priemy-triz-v-detskom-sadu-cto-takoe-triz-triz-tehnologii-v-detskom-sadu-teoriya-resheniya/>
  44. Методика ТРВЗ в практиці роботи сучасного ДНЗ //Дошкільний навчальний заклад. -2008. – № 3. – С. 2-19

45. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи : [навчально-методичний посібник] / В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. – 84 с.]
46. Нестеренко А. ТРИЗ в начальной, средней и старшей школе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trizminsk.org/e/prs/ne.htm>
47. Новикова Г.Ф. Особенности проявления задержки психического развития различной этиологии// Специальная психология. - 2008. - N 1 (15). - С. 16-21
48. Огнева Н. Играем по системе ТРИЗ //Дошк. восп. – 1998. - N 5.
49. Омеляненко А. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-родуми: монографія. Донецьк : Юго-Восток. 2009. 196 с.
50. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко»/ за ред. Л.І. Прохоренко. – 2018.– 236 с.
51. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення / Ю. В. Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 3. – К.: Актуальна освіта, 2006. – С.136–144
52. Слепович Е.С. Формирование речи у дошкольников речи с ЗПР. Книга для учителя / Е. С. Слепович. – Минск, 1989.
53. Соботович Є. Ф. Зміст та особливості роботи щодо формування семантичної структури слова у дітей з вадами розвитку // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. / За ред. Бондаря В. І., Луцько К. В. – К.: Інститут дефектології АПН України, 2000. – С. 155 – 158.
54. Страунинг А. Метод фокальных объектов //Дошк. восп. - 1997. - N1.
55. Т. В. Сак, Л. І. Прохоренко, І. М. Омельченко, І. П. Логвінова, О. О. Бабяк // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2015. – №3. – С. 7–17.

56. Технологія розвитку творчої особистості Г.Альтшуллера / О.П.Кадикало // Ел.ресурс http://innovation-technology-kadukalo-elena.blogspot.com/2018/03/blog-post_86.html
57. ТРВЗ як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку / А.М.Сусла // Ел.ресурс <https://abetkaland.in.ua/trvz-yak-zasib-rozvytku-tvorchyh-zdibnostej-ditej/>
58. Трофименко Л.І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія / Л.І. Трофименко. –Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. –104 с.
59. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник, третє видання, перероблене і доповнене / За ред. М.К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 672 с.
60. Яценко А. В. Джерельце творчості. ТРВЗ / Алла Яценко. – Х. : Ранок, 2011. – 176 с.

ДОДАТОК А

Матеріали для обстеження зв'язного мовлення первинна діагностика

Сива волосинка.

Маленький Михайлик побачив у косі матері три сиві волосинки.

- Мамо, у вашій косі три сиві волосинки, - сказав Михайлик. Мама усміхнулась і нічого не сказала. Через кілька днів Михайлик побачив у материній косі чотири сиві волосинки.

- Мамо, - сказав Михайлик здивовано, - у вашій косі чотири сиві волосинки, а було три... Чого це посивіла ще одна волосинка?

- Від болю, - відповіла мати. - Коли болить серце, тоді й сивіє волосинка...

- А від чого ж у вас боліло серце?

- Пам'ятаєш, ти поліз на високе-високе дерево? Я глянула у вікно, побачила тебе на тоненькій гілці. Серце заболіло, й волосинка посивіла.

Михайлик довго сидів задумливий, мовчазний. Потім підійшов до мами, обняв її і тихо спитав:

- Мамо, а коли я на товстій гілці сидітиму, волосинка не посивіє?

ДОДАТОК Б

Таблиця 1

Дані первинної діагностики

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Критерій смислової адекватності і самостійності виконання (складання розповіді)	4	3	4	3	4	2	3	3	2	3
Критерій можливості побудови тексту (складання розповіді)	3	3	4	3	3	2	2	2	2	2
Критерій граматичного оформлення (складання розповіді)	4	3	3	2	3	2	2	2	2	2
Критерій лексичного оформлення (складання розповіді)	3	3	3	2	3	1	2	2	1	2
Критерій смислової адекватності і самостійності виконання (переказ тексту)	3	2	3	3	4	2	3	3	2	2
Критерій можливості побудови тексту (переказ тексту)	4	3	3	3	3	2	2	2	1	2
Критерій граматичного оформлення (переказ тексту)	2	2	3	2	3	1	2	2	1	2
Критерій лексичного оформлення (переказ тексту)	2	2	2	2	3	1	2	1	1	2
Сума балів за два завдання	25	21	25	20	26	13	18	17	12	17
Рівень розвитку	62,5%	52,5%	62,5%	50%	65%	32,5%	45%	42,5%	30%	42,5%

ДОДАТОК Б

Дані вторинної діагностики

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Критерій смислової адекватності і самостійності виконання (складання розповіді)	5	4	5	4	5	4	4	4	3	4
Критерій можливості побудови тексту (складання розповіді)	4	4	4	3	4	3	3	3	3	3
Критерій граматичного оформлення (складання розповіді)	4	3	4	3	4	3	3	3	2	2
Критерій лексичного оформлення (складання розповіді)	3	3	3	3	3	2	3	2	1	2
Критерій смислової адекватності і самостійності виконання (переказ тексту)	4	4	4	4	4	3	4	4	3	3
Критерій можливості побудови тексту (переказ тексту)	4	4	4	3	4	3	3	3	2	3
Критерій граматичного оформлення (переказ тексту)	3	3	3	3	3	2	2	3	2	3
Критерій лексичного оформлення (переказ тексту)	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Сума балів за два завдання	30	28	30	26	30	22	24	24	18	22
Рівень розвитку	75%	70%	75%	65%	75%	55%	60%	60%	45%	55%

ДОДАТОК В**Кількісні показники (бальнево-рівнева характеристика)****зв'язного мовлення дитини:**

1. Високий рівень – лінгвістично здібна дитина (від 100% до 90%);
2. Достатній рівень – нормальний мовленнєвий розвиток (від 89,9% до 70%);
3. Середній рівень – свідчить про парціальні мовленнєві порушення (від 69,9% до 50%);
4. Нижче за середній – не грубе загальне недорозвинення мовлення (від 49,9% до 40%);
5. Низький рівень – засвідчує наявність системної мовленнєвої патології , діти потребують поглибленого нейропсихологічного обстеження (від 39% до 30%);
6. Критичний рівень – від 29% і нижче.

ДОДАТОК Г

Стимульний матеріал для обстеження зв'язного мовлення контрольне
діагностування

Завдання 1

Завдання 2

А СЕРЦЕ ТОБІ НІЧОГО НЕ НАКАЗАЛО?

Андрійко прийшов зі школи і побачив заплакану матір. Він поклав книжки й сів за стіл. Чекає обіду.

— А тата відвезли в лікарню, — каже мати. Занедужав батько.

Вона чекала, що син занепокоїться, стривожиться. Та син був незворушний, спокійний.

Мати великими очима дивилась на Андрійка.

— А нам завтра до лісу йти, — каже Андрійко. — Завтра ж неділя.

Учителька наказала, щоб усі прийшли до школи о сьомій ранку.

— То куди ж ти підеш завтра? — запитала мати.

— До лісу... Як наказала вчителька.

— А серце тобі нічого не наказало? — спитала мати й заплакала.

ДОДАТОК Д

«Хочу все знати»

(заняття з пріоритетом мовленнєвих та граматичних завдань)

Програмовий зміст: систематизувати уявлення дітей про мову і мовлення; допомагати їм усвідомлювати лексичне значення слів; вправляти у поділі слів на склади; вчити добирати слова, протилежні за значенням; розвивати у дітей чутливість до протиріч; вчити розв'язувати завдання дослідницько-пізнавального характеру, які можуть мати не одне правильне рішення; розвивати зв'язне мовлення, мислення, пам'ять, творчу уяву, фантазію; виховувати вміння співпрацювати в колективі.

Матеріал: книжка-посібник «Хочу все знати», іграшкове левеня, предметні картинки.

Хід заняття

— Малята, погляньте навкруги. Як багато цікавого можна побачити, а ще важливіше — поговорити про це з друзями чи батьками, розпитати їх про те, що вам незрозуміле, розповісти, що схвилювало. І все це завдяки чарівнику, ім'я якого Слово.

- Сьогодні ми завітаємо до королівства його величності Слова.
- Скажіть, будь ласка, якби не було слів, чи змогли б люди розуміти одне одного?
- Звідки ми чуємо мову? (Від людей, по телевізору, по радіо, з магнітофону, по телефону).
- Слово-чарівник-невидимка: його не бачиш, лише чуєш, як і музику. Музику можна записати нотами, а слово — літерами, але якщо мелодію не грати, а слово не промовляти, то вони не зазвучать. Діти, ви знаєте, де живе його величність Слово? (У книгах). Одну з таких книг воно сьогодні пропонує нам розглянути. Помандруємо її сторінками, дізнаємося, що можна робити зі словами й навіщо вони людині.

Завдання 1 — «Загадкове».(На сторінці зображено сніжинку, нитку, жовтий круг, гирю).

Дітям пропонують розглянути зображення і пригадати слова:

"зимові" — сніг, лід, метелиця, ялинка, санчата;

"довгі" — електричка, річка, дорога, змія;

"жовті" — курча, абрикос, кульбаба, сонце;

"важкі" — слон, бегемот, підйомний кран, трактор, танк.

Завдання 2 — «Навпаки»

Дітям пропонують дібрати слова з протилежним значенням.

Великий – малий, холодний – теплий, широкий – вузький, товстий – тонкий, кислий – солодкий, добрий – злий, високо – низько, світлий – темний, щедрий – скупий, голосно – тихо, працьовитий – ледачий, радість – сум, день – ніч, гарно – погано, далеко – близько, чорний – білий, мало – багато, повний – пустий...

Завдання 3 — «Подружи»

- Поєднати слова, утворюючи нові:

сніг + падати = снігопад;

молоко + возити = молоковоз;

лист + носити = листоноша;

земля + трусити = землетрус;

лід + ходити = льодохід;

електрика + возити = електровоз.

Завдання 4 — «Фантастичні тварини»

Дітям пропонують придумати назви фантастичним тваринам:

вовк + тигр = вовкотигр;

лев + зебра = левозебра;

кіт + свиня = котосвин.

— Чи добре живеться таким тваринам? Чому? (Діти розмірковують).

Завдання: скласти зображення фантастичної тварини і придумати нову назву тварини та розповісти про спосіб її життя.

Завдання 5 — «Веселий ярмарок»

Дітям пропонується скласти розповідь-роздум, використовуючи для доведення вирази - я знаю, мені здається, я хочу; для доведення та висновку - бо, тому що, отже; модально-вставні конструкції - по-перше, по-друге, окрім, наприклад.

Фізкультхвилинка.

Діти виконують рухи під музику.

— У небі сонце потягнулось,

У різні боки повернулось,

А потім весело всмінулось,

Кругом себе обернулось.

Ось левиця мама йде,

Левеня купать веде.

Раз-два — нахилились,

Із струмочка чисто вмились.

Три-чотири — походили,

Лапки у воді помили.

А на п'ять — всі дружно встали

І назад помандрували.

Завдання 6 — «Сторінка протиріч»

Іде сніг.

Добре.

Погано.

- Можна кататися на санчатах.

- Але слизько.

- Людям весело від цього.

- Не можна сісти на лаву.

-

Можна зліпити снігову бабу.

- Одяг стає мокрим.

Завдання 7 — «Кольоровий дощ»

Гра «Чарівні окуляри»

- Що може бути тільки зеленим, жовтим, білим?

Завдання 8 — «Чарівник»

Гра «Я – тварина» - (використовуючи наочні опорні схеми, що виступають у ролі плану-підказки).

Далі проводиться мовна гімнастика.

— Пригадаймо, діти, вмить:

Левенятко як ричить? Р-р-р.

Як вода в струмку дзвенить? Дж-дж-дж.

Як комарик тут дзижчить? Дз-дз-дз.

Як свистять у птаха крила? С-с-с.

Як тріпочуться вітрила? Ш-ш-ш.

І ми трохи пошуміли,

Тихесенько знову сіли.

Завдання 9 — «Казкова»

Дидактична гра «Салат з казок»

Завдання 10 — «Мудра»

Гра «Винахідник» - знайти інше призначення предметів.

- Діти, сподобалося вам у королівстві його величності - Слова?

- Що вам найбільше запам'яталося?

Живі фрукти

(Заняття з пріоритетом природничих та мовленнєвих завдань)

Програмовий зміст: Розвивати зв'язне мовлення, доказове мислення, чутливість до протиріч, увагу, творчу уяву, пам'ять, фантазію; виховувати інтерес до довкілля; закріплювати у дітей системне бачення навколишнього світу; вчити помічати його складові частини; вправляти у складанні описових розповідей, використовуючи прийом емпатії; вчити знаходити пряму аналогію за кольором, формою.

Матеріал: загадки про фрукти, ягоди; предметні картинки із зображеннями фруктів, ягід, дерева, куща, трав'янистої рослини; картки із зображенням недомальованих фруктів для кожної дитини; схема, фломастери; яблука на тарілці та в кошику.

Хід заняття

- Діти, що це? Так, це яблучко. Яке воно? (Діти описують). Воно червонобоке, кругле, запашне, солодке, а, може, й кисле. А ще воно не просте, а чарівне, бо виросло в прекрасній країні Фрутляндії. Сьогодні ви дізнаєтеся, що це за країна. Коли відгадаєте загадки, знатимете, хто її населяє.

1. Саме, як кулачок,
Червоненький бочок.
Торкнешся — гладеньке,
Відкусиш — солоденьке.

(Яблуко)

2. Дуже гарний я — зелений,
Ще буваю темно-синій.
Без драбини і щаблів

Вилізаю по стіні.
 Вус зелений завиваю,
 В грона соку наливаю
 І маленьким дітлахам
 Все до крапельки віддам.

(Виноград)

3. Синій колір,
 кисло-солодкий смак,
 Кам'яне серце.

(Слива)

4. За хатиною в садочку,
 у зеленому віночку
 Та в червоних намистах
 стоїть дівка молода.
 І збігаються всі діти,
 щоб на неї поглядіти:
 За намисто кожен — смик!
 Та й укине на язик.

(Вишня).

5. Я — кислий. Був зелений,
 Поспів — і пожовтів.
 З південної країни
 До чаю прилетів.

6. На дереві лампочки
 Висять жовтенькі.
 Нема від них світла,
 Зате солоденькі.

— Яблуко, груша, слива, персик, банан — це що? (Фрукти). А малина, смородина, полуниця, горобина, калина? (Ягоди). Де ростуть фрукти та

ягоди? (В саду, в лісі). А яка ягода росте на городі, що називається баштан? (Кавун).

Проводиться дидактична гра "Що де росте?". Діти розкладають предметні картинки із зображеннями фруктів та ягід навколо зображень дерева, куща, трав'янистої рослини в залежності від того, що де росте

— А звідки до нас приїхали банан, хурма, айва, ананас? Чому вони не ростуть у нашій місцевості? (їм потрібне тепло, тому вони ростуть там, де завжди літо. Наші рослини можуть узимку "спати", а навесні "прокидатися" й рости, вони витриваліші до холоду). Тепер пофантазуємо й придумаємо нові фрукти, які могли б рости і в далекій Африці, і в нас. Для цього об'єднаємо назви одних фруктів з іншими. Наприклад: яблуко + ананас = яблунас; хурма + груша = хурмуша.

Вихователь роздає дітям по дві предметні картинки, на одній із яких зображено екзотичний фрукт, а на другій — фрукти з нашої місцевості. Діти придумують назви нових фруктів.

— Діти, чим корисні фрукти та ягоди? (В них багато вітамінів та мікроелементів, потрібних для здоров'я людини). Отже, фрукти — це добре? А коли погано? (Можливі відповіді дошкільнят: "Якщо їсти їх недозрілими, немитими: якщо з'їсти їх забагато"). Що можна готувати з фруктів? (Вичавлювати сік; варити джем, повидло, варення, компот, желе; виготовляти цукерки; пекти пиріжки).

А лічити фрукти можна? Полічіть, скільки яблук лежить на цій тарілці. Так, п'ять. Одне яблучко я розрізаю навпіл. Скільки стало яблук? (Діти відповідають). Які фрукти СХОЖІ на трикутник? (Груша, кетяг винограду, полуниця). На круг? (Яблуко, абрикос, персик, апельсин). На овал? (Слива, агрус, лимон).

Ось картки із зображенням недомальованих фігур — це "негативи" фруктів та ягід. Щоб отримати знімки, ви маєте їх проявити, тобто домальовати, аби зображення було чітким. (Діти домальовують зображення фруктів та ягід).

Дидактична вправа "Оживляємо фрукти"

— А тепер скажемо магичні слова: раз, два, три, картинко, оживи!

Діти складають розповідь про фрукт чи ягоду.

Розповіді дітей.

• **Я — груша.** Росту в саду, але не в дитячому, а у фруктовому, на високому дереві. Я жовта. Солодка, як мед. З мене готують сік, варення, компот.

• **Я — банан.** Прилетів сюди на літаку з далекої Африки. Там завжди літо, багато сонця, тому я такий жовтий і смачний. Мене люблять усі діти.

• **Я — виноград.** Буваю синій, зелений, кислий і солодкий. Росту на кущі, на виноградній лозі. Я дуже корисний, додаю сили хворим. Мої сушені ягідки називаються родзинками. Вони смачні, їх додають до солодких страв. Малята, погляньте на малюнок. Якщо фрукти схожі на геометричні фігури, то що може означати це зображення? Чим це може бути? (Можливі відповіді дітей: кошиком ти вазою з фруктами; компотом у банці; джемом; цукерками-карамельками; желе; ілюстрацією, картинкою "Натюрморт"; листівкою; пактом мультифруктового соку; вітриною магазину). Навіщо сливі, вишні, абрикосу кісточка? Адже її все одно викидають, коли їдять плід? (З кісточки виростає нова рослина).

Дидактична вправа "Що з чого".

Дітям дається завдання розкласти по порядку предметні картинки із зображенням процесу росту, розвитку рослини від насінини до використання її людиною. Наприклад: кісточка — паросток — дерево (кущ) — квітка — плід — пакет соку (банка джему), цукерка, пиріжок.

— Чи сподобалася вам країна Фрутляндія? Що цікавого ви дізналися про її мешканців? А де ж наше яблучко? огляньте, воно тут не одне, їх цілий кошик. За час нашої подорожі відбулися справжні дива. Це вам смачний привіт від усіх фрутляндців.